

ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

*Олександр СИТНИК, Руслан КОРОПЕЦЬКИЙ,
Андрій БОГУЦЬКИЙ, Марія ЛАНЧОНТ, Ярослав КУСЯК*

ПАЛЕОЛІТИЧНА ПАМ'ЯТКА ЄЗУПІЛЬ III

Галицьке Придністер'я – одна із найбагатших палеолітичних областей давньої ойкумени. Ранньому заселенню території сприяли палеоекологічні умови: помірний клімат перигляціальної зони, висотний розчленований рельєф лісостепової провінції, густа сітка водних артерій, природні відслонення з відкладами високоякісної крем'яної сировини та ін. [Шищенко, 1985]. У географічному аспекті регіон знаходиться неподалік Карпатських гір, які за доби палеоліту відігравали роль значного природного бар'єру між центрально- і східноєвропейськими осередками розвитку і поширення давніх культур (рис. 1). У цьому районі можна спостерігати своєрідну консервацію багатьох елементів традиційних форм господарства. Водночас тут проходили складні міграційні процеси, культурні взаємовпливи, що також відобразилось в історії первісного населення, у матеріальній та духовній культурі її носіїв.

Геоморфологічна ситуація. Палеолітична пам'ятка Єзупіль III розташована на межі двох великих геологічних структур – Східно-Європейської платформи і Карпатського крайового прогину, що характеризуються різними тектонічними режимами: якщо перша – Східно-Європейська структура є ділянкою зі стійкою корою, то Передкарпатська – рухомою ділянкою. Власне Дністер ділить ці дві геоструктури на нерівномірні частини [Цись, 1962; Природа..., 1973; Кравчук, 1999].

У формуванні рельєфу цієї ділянки головними були руслові і схиліві процеси, місцями розвинутий карст і суфозія, які на території досліджень досить поширені. Для нас важливе значення мають схили, на яких помітні гравітаційні (зсуви, обвали) та ерозійно-денудаційні процеси (лінійна і площинна ерозія). Акумуляція осадкових матеріалів спостерігається переважно у долині Дністра, його приток та тимчасових потоків (рис. 1). Тут представлені в основному еолові, делювіальні, алювіальні відклади [Геренчук, 1968]. У Придністер'ї помітні виразні річкові тераси з характерною для них ступінчастою структурою. Найстаршою є VII-ма тераса, яка прирівнюється до верхньопліоценової поверхні вирівнювання; VI-та тераса корелюється з передкарпатською поверхнею вирівнювання (Лоева), котра датується еоплейстоценом (гюнц). V-ту терасу (50–70 м) датують нижнім плейстоценом, IV терасу (до 45 м) – середнім плейстоценом, III-тю (15–25 м) та II-гу (5–8 м) – верхнім плейстоценом (рис. 2). Перша тераса (2,5–5,0 м) складена голоценовими алювіальними відкладами [Природа..., 1973; Кравчук, 1999].

Поблизу Єзуполя найбільше розповсюджені заплави, урочища першої та другої надзаплавних терас. При злитті Бистриці та Дністра ці тераси є спільними для обох річок.

Палеолітична стоянка Єзупіль III розміщена на третій надзаплавній терасі, в місці злиття Дністра і Бистриці (правий берег Дністра і лівий берег Бистриці – рис. 2).

Без сумніву, географічно (пограниччя поміж Верхнім і Середнім Подністер'ям) і топографічно (мисоподібний уступ при злитті рік) місцевість зі стоянкою була досить вигідною і зручною для поселення палеолітичних людей. Це практично “чубок” – край видовженого мисоподібного утворення, звідки можна було стежити за просуванням стад хоботних та копитних тварин в межах двох долин – широких заправ, порослих в плейстоцені високими травами та кущами. Тут водилося, мабуть, найбільше риби, водоплавної птиці та дрібної звірини.

Сьогодні відомо 4 палеолітичні об'єкти (середній і верхній палеоліт), що займають уступчастий схил лівого берега Дністра і приурочені до III-ої тераси. Думаємо, що це тільки невеличкі паростки справжнього куща палеолітичних поселень у цьому мікрорегіоні (рис. 3). За багатьма палеогеографічними ознаками таких поселень має бути набагато більше, однак їх відкриття пов'язане з великими труднощами, оскільки культурні шари залягають на глибині 3–5 і більше метрів.

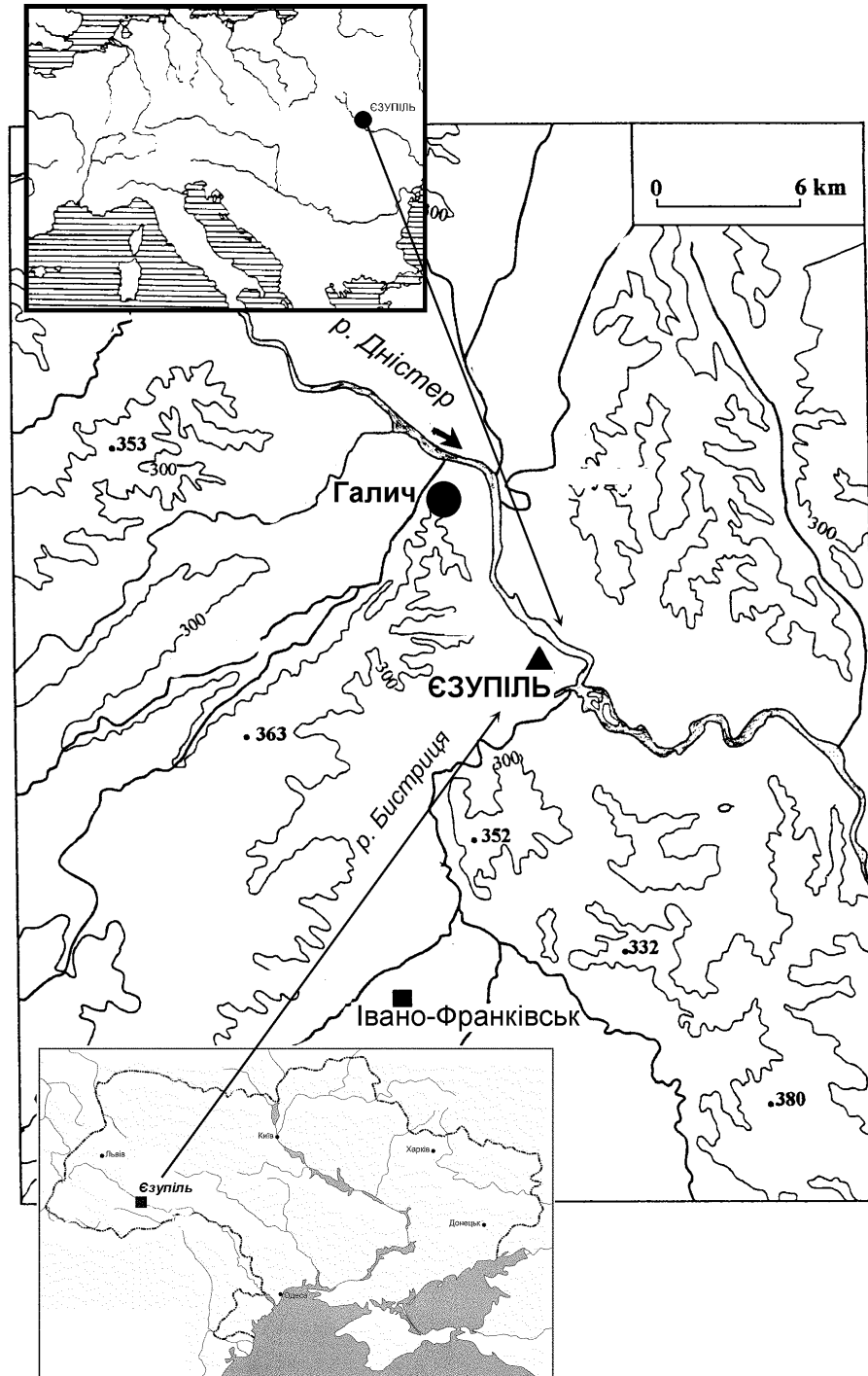

Рис. 1. Карта-схема розташування групи палеолітичних пам'яток поблизу смт Єзупіль
Fig. 1. Schematic map of location of the group of Paleolithic sites near Yezupil

Приблизно 150 м на північ від Єзуполя III, на вершині схилу того ж уступу лівого берега Дністра, на глибині близько двох метрів у чіткій стратиграфічній позиції знаходиться культурний шар верхньої пори пізнього палеоліту – Єзупіль IV (рис. 2, 3).

Ще далі, приблизно за 650 м на північний захід міститься опорна пам'ятка Єзупіль I (рис. 3). Вона відділена від плато (з пам'ятками III і IV) неглибокою, але довгою старою балкою, що простягається по височині на 2–3 км майже паралельно течії Дністра, утворюючи витягнуте вздовж долини ріки мисоподібне утворення (рис. 3). Поряд з Єзуполем I, за 200 м на північ знаходиться пам'ятка Єзупіль II, що досліджена експедицією у 2005 р. [Богуцький та ін., 2006].

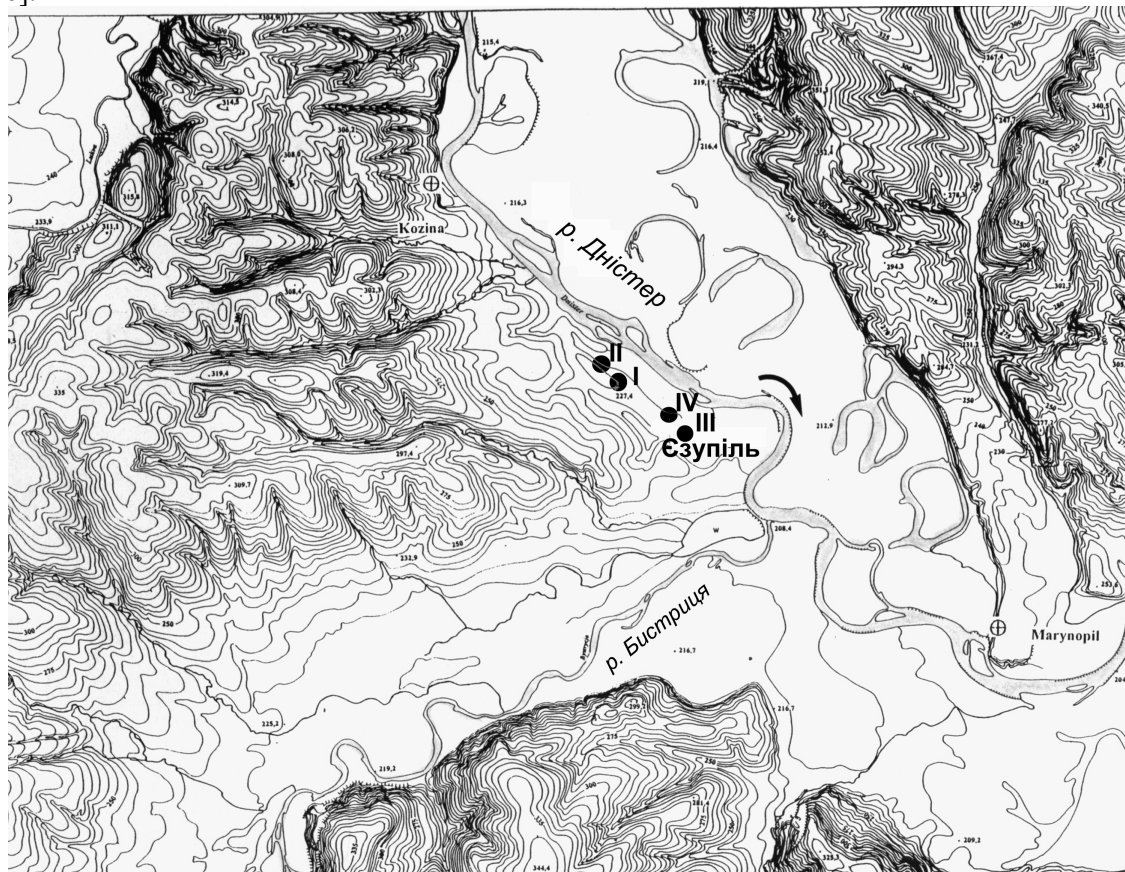

Рис. 2. Геоморфологічна карта розташування групи палеолітичних пам'яток поблизу смт Єзупіль (Єзупіль I–IV)

Fig. 2. Geomorphologic map of location of the group of Paleolithic sites near Yezupil (Yezupil I–IV)

Історія дослідження палеоліту. Історія відкриття палеоліту у Галицькому Придністер'ї сягає міжвоєнного періоду XX ст. [Ситник, 2002], коли по обох берегах Дністра в цьому районі проводив географічно-археологічні дослідження відомий український палеогеограф Юрій Полянський [Ситник, 2001; 2002а; 2003]. Власне він започаткував археологічне вивчення краю, дослідивши три культурні горизонти верхнього палеоліту у Маріямполі (сьогодні Маринополі), що знаходиться по другий бік Дністра від Єзуполя [Полянський, 1928, 1929]. Бував Полянський і в околицях Єзуполя, про що свідчать його знахідки палеоліту у Ганусівці [Polanskyj, 1936]. У 1970-х роках успішні пошуки палеоліту вів тут відомий археолог Михайло Клапчук [Кулаковська, 1999], який відкрив десятки нових палеолітичних місцезнаходжень [Клапчук, Микитенко, 1975; Клапчук, 1983] і розкопав багатий культурний шар верхнього палеоліту у Межигірцях (навпроти Галича – по другий бік Дністра) [Григорьева, Клапчук, 1981]. Дещо пізніше цю пам'ятку розкопувала Лариса Кулаковська [Ситник та ін., 1996; Борзіяк, Кулаковська, 1998, Kulakovska, Otte, 1999; Кулаковская, 2000]. Вона ж проводила розвідки у

регіоні [Кулаковська, 1989]. У 1980-х роках проводив обстеження краю Леонід Мацкевий, який відкрив кілька поселень верхнього палеоліту та мезоліту.

Новий виток палеолітичних пошукових робіт у Галицькому Придністер'ї розпочався у кінці XX ст., коли випадково було натраплено на кілька середньопалеолітичних кременів у північних околицях Єзуполя і розпочато планові систематичні розкопки багатошарової стоянки Єзупіль I [Ситник, 2000; Sytnyk et al., 1998; 1998a; Boguckij et al., 2001]. У 2000 р. велися масштабні геологічні зачищення на пам'ятці Колодіїв, звідки походять кілька середньопалеолітичних артефактів з двобічною обробкою [Ситник, 2000; Sytnyk et al., 2007].

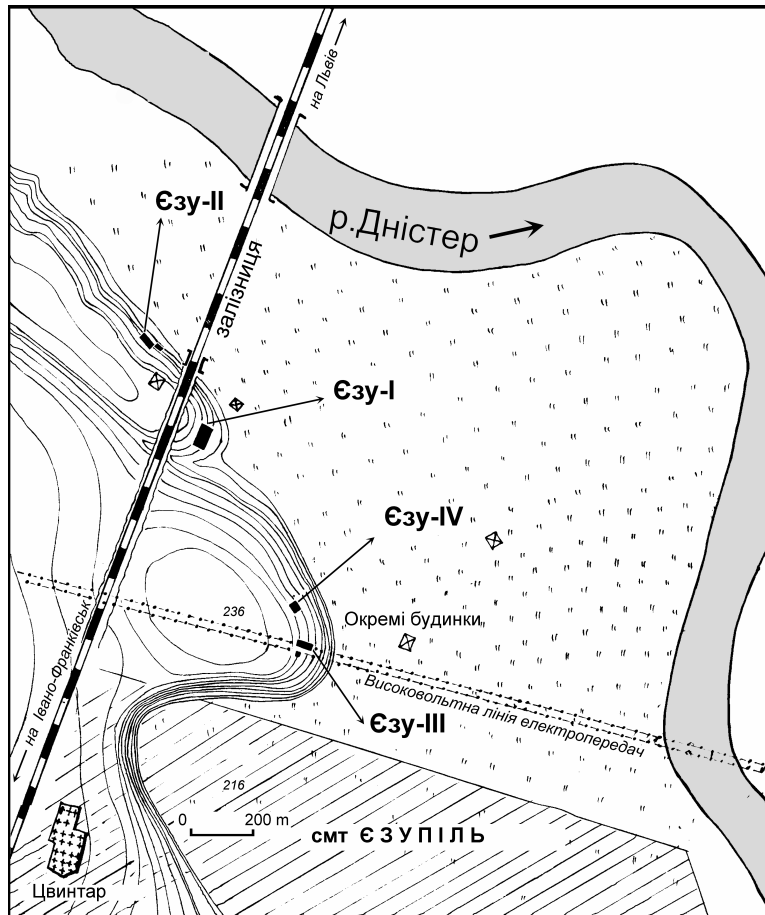

Рис. 3. Топографічна карта розташування групи палеолітичних пам'яток поблизу смт Єзупіль (Єзупіль I–IV)

Fig. 3. Topographic map of location of the group of Paleolithic sites near Yezupil (Yezupil I–IV)

У цьому ж 2000 році розпочалися дослідження цікавої верхньопалеолітичної стоянки Галич I, внаслідок чого відкрито виробничий центр з вогнищами та значною кількістю кісток мамонта [Sytnyk et al., 1999; Syrek, Sytnyk, 2002; Ситник, Цирек, 2002; Ситник та ін., 2004; Ситник та ін. 2005]. В останні роки вивчалася нова багатошарова стоянка Галич II, а також нові пам'ятки в околицях Єзуполя та Ганусівки.

Усі дослідження у Галицькому районі велися спільно з геологами-четвертинниками та іншими науковцями-природничниками зі Львова, Києва, Варшави, Любліна та ін. [Studia Geologica..., 2002]. Це професори Андрій Богуцький, Тереза Мадейська, Юрій Навроцький, Марія Ланчонт, доценти Андрій Яцишин та Роман Дмитрук та ін.

У цій публікації подаємо результати спільних археологічно-геологічних досліджень нової пам'ятки верхнього палеоліту – Єзупіль III.

Пам'ятка відкрита Олександром Ситником навесні 2006 р. Враховуючи лише топографічні особливості місцевості, вирішено було закласти шурф-зачистку у верхній частині

Єз. III - 2006

Шурф 1

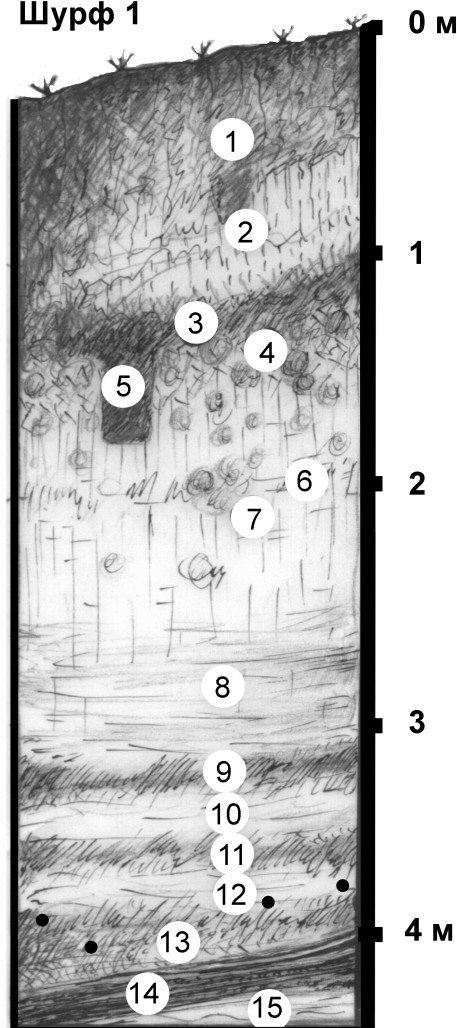

Рис. 4. Палеолітична стоянка Єзупіль III. Шурф № 1. 2006. Стратиграфія відкладів (опис в тексті)

Fig. 4. Paleolithic site Yezupil III. Trench № 1. 2006. Stratigraphy of sediments (description in text)

схилу поблизу урочища Стінка (крутий обрив до заплави Бистриці). Тут закладено розвідкове зачищення стінки – **шурф № 1**. Прокопано на глибину 4,5 м. Стратиграфія цього розрізу описана О. Ситником (рис. 4).

0–1,00 м. Це антропогенний викид від прокладання польової дороги (нівеляція верхньої частини схилу). Викид має вигляд двох наверстувань, частково змішаних і перевідкладених. У верхній половині переважає чорнозем (рис. 4, 1), у якому помітні обриси профілю сучасної стовпової ями; у нижній – структуровані, змішані з чорноземом лесовидні супіски (рис. 4, 2).

1,00–1,30 м. Непорушений верхній шар чорнозему сучасного ґрунту А (рис. 4, 3), у якому також чітко виділяється профіль стовпової ями діаметром 20 см, що проходить на глибину 0,5–0,6 м від рівня непорушеного чорнозему А (рис. 4, 5).

1,30–1,60 м. Горизонт В сучасного ґрунту (ілювіальний), густо пронизаний кротовинами та червоточинами (рис. 4, 4).

1,60–2,70 м. Верхній горизонт верхньоплейстоценових лесів жовто-палевого відтінку, призматичної структури (рис. 4, 7). В нім, на глибині приблизно 1,9–2,0 м помітний слабенький прошарок темнішого кольору (до червонуватого). Можливо, це рештки якогось ембріонального ґрунту (красилів?). У верхній частині цієї лесової пачки різко виділяються кротовини, заповнені темнішим гумусним матеріалом.

2,70–3,10 м. Темніший, глейово-сизуватий прошарок (рис. 4, 8).

3,10–3,25 м. Верхній (перший зверху) темний прошарок червонуватого відтінку – рештки якогось похованого ґрунту (?) (рис. 4, 9).

3,25–3,50 м. Глейовий, світліший прошарок сизуватого забарвлення, тяжкий, в'язкий (рис. 4, 10).

3,50–3,65 м. Прошарок (другий зверху) похованого ґрунту (?), світло-коричнювато-червонуватого відтінку (рис. 4, 11).

3,65–3,80 м. Загалом темніший глейовий горизонт (рис. 4, 12).

3,80–4,00 м. Темно-жовтий, з темнішою смугою зверху шар строкатих суглинків, що містить культурні рештки палеоліту – дрібні крем'яні відщепики і скалки (рис. 4, 13)

4,00–4,30 м. Темна смуга викопного ґрунту. Можливо, прошарки горизонту А гороховського викопного комплексу ґрунтів. На загальному темно-жовтому, до коричневого, тлі простежуються світліші смужки (1–2 см), або ж темніші – бурі прошарки (рис. 4, 14).

4,30–4,50 м. Темно-сірі, жовті однорідні суглинки, можливо, середньоплейстоценового віку (рис. 4, 15).

Отже, під час зачищення на глибині 3,80–4,00 м знайдено 6 крем'яних артефактів. Це 2 невеликі невиразні відщепи і класична трьохгранна пластина (фрагментована – 5,5×2,20×1,5 см) з дрібною ретушшю на поздовжньому краю та “тубою”, ввігнутою до черевця, підправленою широкими фасетками (рис. 7, 3). Крім того, представлено знаряддя у вигляді атипового вістря-провертки на безсистемно-крайовому відщепі (4,5×3,2×1,2 см) з дрібною крутою ретушшю майже по всьому периметру (рис. 7, 4). Знайдені також невеликий уламок сколу чи то нуклеусу (7) та скалка. Усі ці артефакти з кременю безсумнівно свідчили про наявність на цьому рівні культурного шару палеоліту.

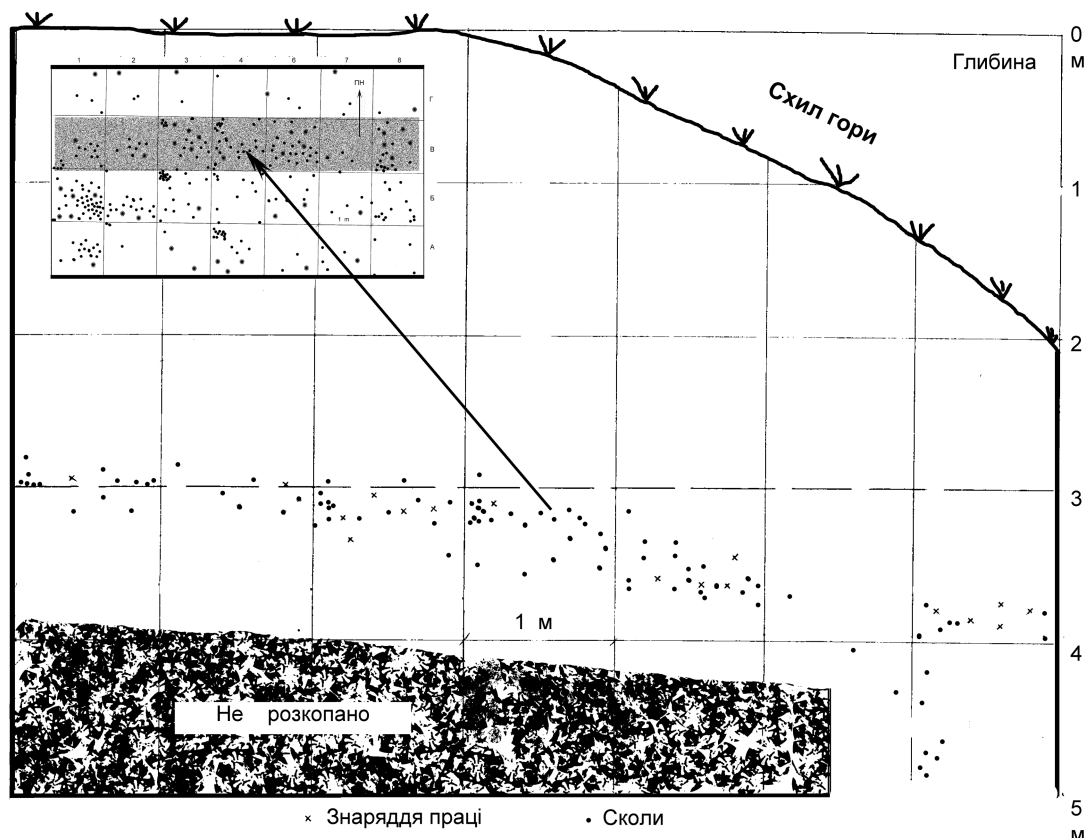

Рис. 5. Стоянка Єзупіль III. Культурний шар II. Профіль (глибина) залягання артефактів по метровій лінії “В”

Fig. 5. Site Yezupil III. Culture layer II. Profile (depth) of situation of artifacts by line “B”

Усі кремені з шурфу були не патиновані, “свіжі” на вигляд, з невеликим “люстром”, тобто поліруванням поверхні під дією, ймовірно, супіщанистого матеріалу вкупі з водою.

За стратиграфією відкладів (смугасті залізисті та глеєві прошарки, мабуть, дубнівського ґрунтотворення) крем'яні вироби можна було в попередньому плані датувати початком верхньопалеолітичної доби. Знахідки дали підставу для закладення ширшого розкопу в цьому місці, який здійснено уже в літній сезон.

Розкоп I. Знаходився у північній частині коритоподібного заглиблення ґрунтової дороги – на місці крутого перелому схилу в бік долини Дністра і Бистриці на відстані 13 м на північ від шурфу 1. Розкоп чотирикутної форми орієнтовано за сторонами світу. Загальна площа складала трохи більше 30 м² (фото 23, 24; рис. 6).

Його верхні нашарування були переважно знищені під час прокладання дороги і водопроводу. Лише в крайніх північній та західній стінках простежений повний профіль

нашарувань, включаючи антропогенно порушений шар сучасного горизонту А і частину верхнього горизонту верхньоплейстоценових суглинків (фото 29, А).

У верхній частині лесів, одразу ж під горизонтом В сучасного ґрунту, на глибині 2,15 м при західній стінці зафіксовано смугу червонувато-брунатного відтінку (смугу озалізнення), що свідчить про деяку перерву в осадконакопиченні лесів і дещо тепліший епізод дуже холодного останнього гляціалу. Власне на цьому рівні трапилося кілька крем'яних предметів, які позначені як **культурний шар І**.

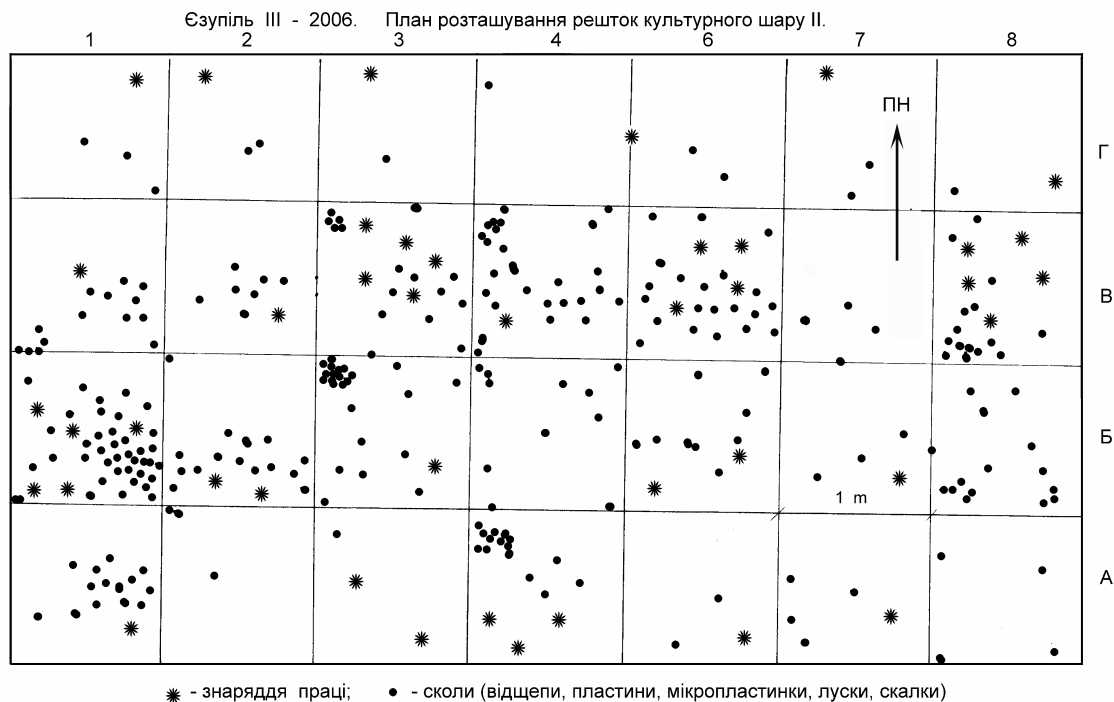

Рис. 6. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. План розкопу

Fig. 6. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Plan of excavated area

Ці матеріали локалізовані лише при західній стінці розкопу (найвищій ділянці схилу). Нижче по схилу і особливо в бік пониженої частини дороги археологічних матеріалів цього стратиграфічного рівня не зафіксовано. Можливо, саме в цьому місці шар знахідок порушений сучасними земляними роботами.

Отже, шар І репрезентують кілька предметів. Це нуклеоподібний уламок (фактично розламаний навпіл нуклеус), що належав до одно площадкового, паралельного розщеплення плоского ядрища з випуклою зворотною поверхнею, вкритою конкреційною кіркою (рис. 7, 1). Збережена частина має трикутну форму з плоско-паралельно розщепленою робочою поверхнею, вкритою нерівномірною біло-блакитною патиною. Природні негативи розлому, навпаки, патини не мають, що свідчить про пізніший час пошкодження нуклеуса. Ребро поміж ударною площадкою і площиною розколювання має суцільні сліди (мікрофасетки) дрібних контрударів і відшліфування, що могли виникнути як в процесі застосування людиною (?), так і внаслідок дії природних факторів. Ймовірніше друге припущення, оскільки поверхня ядрища, крім того, вкрита сильним полиском, що виникає від впливу проточної води. Можливо, артефакт (за способом оформлення – середньопалеолітичної доби (?)) був підібраний в алювіальних відкладах Дністра і повторно використаний у фінальнопалеолітичний час, тобто є продуктом реутилізації. Річ знайдена в квадраті В-1, на глибині 2,10 м. Має розміри: 7,2×7,5×3,4 см.

Одним із знарядь шару I є серединний різець на видовженій конвергентно-крайовій пластині з вигнутою фасетованою ударною площадкою ("пів-шапо") – рис. 7, 2. Її крутий термінальний кінець підправлений двома сильними зняттями, нанесеними під кутом одне до другого. Пластина нерівномірно патинована: зі сторони поверхня черевця – біла, зі сторони спинки – синьо-голубувата. Знаряддя знайдене в кв. В-1, на глибині 2,15 м. Розміри: 8,3×3,7×1,2 см.

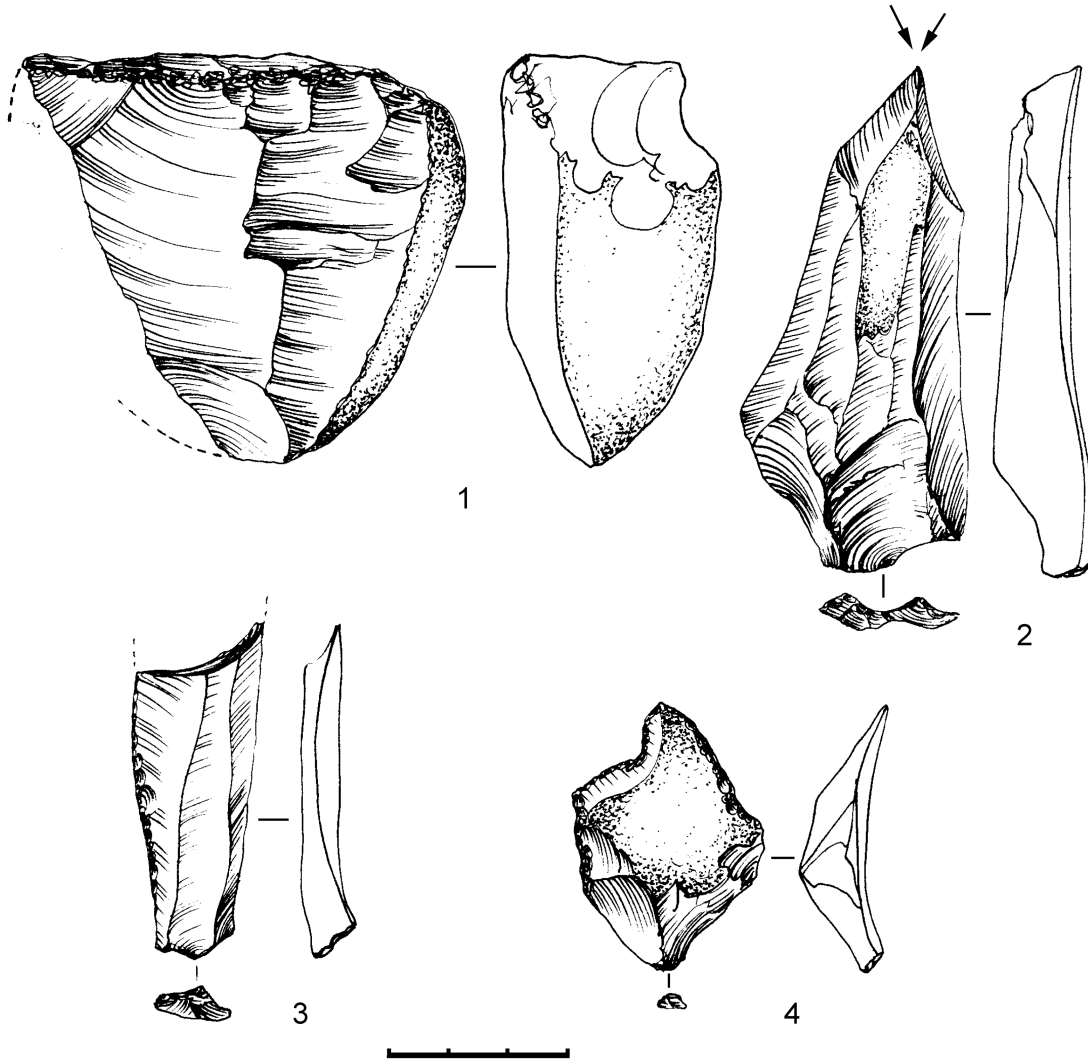

Рис. 7. Стоянка Єзупіль III. 2006. Крем'яні вироби. 1, 2 – культурний шар I; 3, 4 – шурф № 1
Fig. 7. Site Yezupil III. 2006. Flint artifacts. 1, 2 – cultural layer I; 3, 4 – trench № 1

Другим знаряддям є боковий різець на зламаній пластині (проксимальний кінець). Пластина належить до типу поздовжніх паралельних, з латеральною підправкою на дистальному кінці (5,0×2,0×0,4; квадрат Г-6; глибина 2,00 м) – рис. 14, 2.

Ще одна річ також була нерівномірно вкрита патиною – термінальний фрагмент великого широкого сколу трапецієподібної форми (кв. В-1, глибина 2,12 м; розміри: 2,0×4,0×0,7 см).

До цього культурного горизонту належить також пластина – фрагмент термінальної ділянки заготовки, з трьохгранною спинкою, трапецеподібною в перерізі (3,2×1,3×0,3 см), що знайдена в квадраті А-1 на глибині 2,06 м. Одна пластина представлена термінальним кінцем трикутної форми, з двоскатною спинкою (розміри: 1,9×1,0×0,2 см). Виявлена в кв. 1-Б, на глибині 2,09 м. Крім того, у цьому шарі виявлено 2 дрібних уламки сколів (менше 2 см в поперечнику).

Отже, за зовнішнім виглядом, типологією та технологією розщеплення виявлений матеріал має деякі архаїчні риси індустрії, в той же час умови залягання – фактично верх верхньоплейстоценових лесів (прошарок ґрунту, що свідчить про потепління) беззаперечно вказують на фінальнопалеолітичний час. ТЛ-дати, визначені у Любліні Я. Кусяком. Для цього горизонту, становлять 24–25 тис. р. тому (фото 27, В).

Дуже мала кількість крем'яних виробів не дозволяє робити висновки щодо культурної приналежності артефактів. Розвинуті типи різців свідчать про господарську спеціалізацію стоянки. Очевидно, розкопом захоплено якусь нижню периферійну ділянку стійбища мисливців, яке гіпотетично могло знаходитися на вершині плато (за 50–100 м у західному напрямку).

Треба відзначити, що під час шурфування навесні 2006 р. (шурф 1) матеріалів культурного шару І не було знайдено, хоч це може бути пояснено мінімальною площею зачистки, фактично ошкуренням верхньоплейстоценових відкладів.

Культурний шар II.

Нижче рівня культурного шару І у верхньоплейстоценовому жовто-палевому лесі спостерігалось кілька тонких (1–2 см) смужок загалом темнішого матеріалу, потім розмитий, ледь помітний суглинисто-глейовий горизонт. Ще нижче, на глибині в середньому від 2,90–3,10 м (смуга квадратів “1”) до 3,80–4,00 м (смуга квадратів “7”) від умовної нульової лінії знаходиться основний культурний шар II (фото 25, 26), представлений переважно крем'яними виробами, невеликою кількістю розламаних фрагментів кісток викопних тварин, окремими розсіяними вугликами від відкритих вогнищ. Шар залягав з нахилом в бік долини Дністра на 5–10°, приблизно відтворюючи сучасну крутизну схилу гори (рис. 5; фото 27, А). Він залягав горизонтом потужністю 20–30 см (окремі артефакти знаходилися і нижче цього рівня, що закономірно і пояснюється рельєфотвірними процесами, біо- та зоовпливами під час і після формування культурного шару).

Перших три метри – смуги квадратів “1–3” мають майже горизонтальну поверхню (рис. 5). Різкий перепад висот спостерігаємо починаючи від смуги кв.”4” – і нижче, де матеріали, мабуть, безперечно перевідкладені. Усі матеріали шару загалом приурочені до нерегулярних паралельних темних смуг (А. Богущкий називає їх смугами озалізнення), мабуть, порушеного ґрунтового комплексу (?), який простягається регіонально по всій височині

Стратиграфічний опис на місці розкопу провели А. Богущкий та М. Ланчонт (квадрат В-І розкопу І).

0–2,40 м – СУЧАСНИЙ ГРУНТОВИЙ КОМПЛЕКС. Його верхня частина порушена і присуті є антропогенними відкладами потужністю до 1,0 м.

Гор. А₁ (антропогенно змінений). На усю потужність зустрічаються уламки кераміки, цегли. Він здебільшого супіщаний, темно-сірого кольору (7 YR 5/1), дещо освітлений (7,5 YR 6/1). Породи некарбонатні, макропористі, часто ніздрюваті, з корінням рослин і багаточисельними кротовинами, заповненими бурим (із гор. В) матеріалом переважно у нижній частині, а у верхній частині шару є маса сучасних кротовин із наповнювачем темно-сірого кольору, очевидно, дуже гумусованого. Перехід ясний, місцями поступовий. Нижче цього шару артефакти зустрічаються у край рідко.

Наступних 0,40 м (інтервал 1,0–1,4 м) – нижня частина чорноземного ґрунтового комплексу, яка, поза сумнівом, накладена (“проробила”) горизонт В ґрунту першої фази. Структура крупногрудкувата, іноді пилувата. Колір тут сірий, з коричневим відтінком (7 YL 6/3). Породи тріщинуваті, з чисельними червоточинами, часто незаповненими, іноді з білястою (підзолистою) присипкою. Перехід поступовий, за зміною кольору.

Артефакти (уламки кераміки до 0,5 см) зустрічаються рідко. Не виключено, що вони переміщені у шар зверху по тріщинах. Щільність порід тут більша, це суглинки. Де-не-де нижній контакт язиковатий.

1,4–2,4 м. Горизонт В ґрунту першої фази сучасного ґрунтового комплексу. По розрізу неоднорідний.

Горизонт В¹ – глибина 1,4–1,9 м. СУГЛИНКИ дуже щільні, безкарбонатні, з яскраво вираженою призматичною структурою, світло-коричневий (>YR 6/4). У шарі багато червоточин і тріщин, які йдуть з гор. А₁. Порооди озалізнені, наслідком чого є червонуватий відтінок. Переповнені чорними залізисто-марганцевими примазками. Зустрічаються кротовини діаметром до 7,0 см, заповнені матеріалом горизонтом А₁. Перехід за зміною кольору, ясний, іноді хвилястий.

Горизонт В² – глибина 1,9–2,4 м. Суглинки темно-палеві (7,5 YR 7/4), досить однорідні. У них продовжуються окремі тріщини, що розпочинаються вище. Відстань між ними до 0,5 м. У шарі інтенсивне оглеєння, смугасте озалізнення, залізисті новоутворення типу кілець Лізеганга. Є і чорні залізисто-марганцеві конкреції до декількох мм діаметром. Нижній контакт хвилястий, підкреслюється бурим озалізненням. Це нижня частина горизонту В першої фази сучасного ґрунтового комплексу.

2,4–3,0 м. ЛЕС палевий (7,5 YR 8/3), карбонатний, супіщаний, досить однорідний, макропористий, з псевдоміцелієм, з крапковими чорними залізисто-марганцевими новоутвореннями, тріщинуватий (тріщини йдуть з вище залягаючих порід). У лезі є смуги бурого озалізнення потужністю до 5,0 см. Іноді потужність цих смуг озалізнення зростає до 10 см. Потужність лесу збільшується по схилу, тобто у східному напрямку і його нижню межу на сході розкопу можна провести на глибині 3,4 м (квадрат 7 А).

На цій глибині розпочинається чіткий верхньопалеолітичний культурний горизонт II потужністю 5–6 см.

3,4–3,5 м. ПАЛЕОЛІТИЧНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ГОРИЗОНТ II. Відрізняється тим, що тут є переважно крем'яні артефакти та дещо більше, ніж над і під ним червоточин. Контакти цього культурного горизонту не проявляються. Шар супіщаний.

3,5–3,8 м. ЛЕС карбонатний, супіщаний, макропористий, з псевдоміцелієм, місцями оглеєний, палевий (7,5 YR 8/4). Нижній контакт ясний. Змінюється літологія, колір, з'являється шаруватість, з'являється велика кількість крапкових чорних залізисто-марганцевих примазок.

3,8–4,0 м. Пачка генетично (?) пов'язана з дубнівським (молодшим?) ґрунтом і частково перевідкладеним (соліфлюкційним?) горизонтом. Тут у складі чітко виділяється описаний вище лес (домінує), і матеріал гумусного горизонту молодшого дубно. Пачка супіщана, неясноверстувата. Супіски важкі (можливо, легкі суглинки, з червоточинами, чорними залізисто-марганцевими примазками, плямами озалізнення й оглеєння. Колір какао-коричневий (7,5 YR 7/4). Нижній контакт за зміною кольору на більш темний.

З ВЕРХНЬОЮ ЧАСТИНОЮ ЦЬОГО ШАРУ ПОВ'ЯЗАНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ГОРИЗОНТ. Горизонт верхньопалеолітичний, зустрінуто в основному крем'яні артефакти.

4,0–5,0 м. ДУБНІВСЬКИЙ ГРУНТ (ґрунтовий комплекс?).

Складений двома ґрунтами. До 4,3 м – ґрунт другої фази (молодший), 4,3–5,0 м – ґрунт першої фази дубнівського ґрунтоутворення. Обидва ґрунти мають добре виражені ґрунтові профілі.

ГРУНТ ДРУГОЇ ФАЗИ (молодший).

Горизонт А₁ потужністю 18 см – суглинистий, ледве закипає з соляною кислотою, щільний, неясноверстуватий, з темними залізисто-марганцевими примазками. Зауважимо, що потужність цього горизонту мінлива, залежить від палео-рельєфу. У напрямку до протилежної стінки розкопу він дещо піднімається. Не виключено тому, що культурний горизонт, пов'язаний з його поверхнею і перевідкладений на схід, до долини Дністра. Колір порід слітлокоричневий (10 YR 7/4). Нижній контакт ясний, за зміною кольору.

Горизонт В ґрунту другої фази має потужність 12 см. Ці суглинки подібні до описаних вище, але з червонуватим відтінком (10 YR 7/6) і з більшою кількістю залізисто-марганцевих новоутворень, здебільшого пухких, діаметром до 0,5 см. Місцями суглинки плитчасті. Перехід за зміною кольору. Суглинки взаємодіють з соляною кислотою.

ГРУНТ ПЕРШОЇ ФАЗИ ДУБНІВСЬКОГО ГРУНТОТВОРЕННЯ (нижній, старший). Це інтервал 4,3–5,0 м. Ділиться на генетичні горизонти, що мають майже однакові потужності – по 0,35 м.

Горизонт А₁ (інтервал 4,3–4,65 м) суглинистий, коричневатого-сірий (10 YR 6/4), досить однорідний, озалізнений, переповнений червоточинами. У шарі багато чорних крапкових залізо-марганцевих новоутворень, а також крупних плям діаметром понад 10 см.

Нижній контакт ясний, за зміною кольору. Зменшується кількість кротовин.

Горизонт В ґрунту першої фази (інтервал 4,65–5,0 м) суглинистий, червонувато-коричневий (10 YR 6/6), не взаємодіє із соляною кислотою, дещо збільшеної вологості, досить однорідний. Перехід поступовий, за зміною кольору. У шарі багато бурих і чорних залізо-марганцевих примазок.

5,0–5,4 м появляются прошарки і лінзи із матеріалу горизонту А₁ горохівського комплексу. Отже це, очевидно, верхня частина лесу 4 ізотопної стадії. Горизонт супіщаний, однорідний, безкарбонатний, світлокоричневий (10 YR 7/4). У центральній частині шару є проверстки, переповнені вугликами до 1,0 см у поперечнику. Не виключено, що це аналоги сажистого горизонту Середнього Придністер'я.

5,4–6,0 м. Залишки горохівського викопного ґрунтового комплексу. Це червонувато-бурі суглинки (10 YR 5/6) з великою кількістю чорних залізо-марганцевих примазок, а також прошарками і лінзами потужністю до 5–7 см суглинків більш темних (10 YR 5/4), можливо, із залишків горизонту А₁ горохівського комплексу. Оскільки нижня частина цього шару досить однорідна, то не виключено, що це уже змінений горохівським ґрунтоутворенням середньоплейстоценовий лес. Нижній контакт за зміною кольору, поступовий.

6,0–6,2 м. СЕРЕДНЬОПЛЕЙСТОЦЕНОВІ ТЕМНО-ПАЛЕВІ (10 YR 7/3) БЕЗКАРБОНАТНІ ЛЕСИ.

Отже, за описом А. Богуцького та М. Ланчонт, шар з культурними рештками палеоліту належить до однієї з фаз дубнівського ґрунтоутворення. Нижче цього рівня залягають ще кілька темних смуг, що свідчить про тривалий і складний процес кліматичних змін.

З культурного шару II, над і під горизонтом знахідок, взято зразки на ТЛ-датування, які зроблені в Любліні Ярославом Кусяком (фото 29, В) Нижче подаємо таблицю датувань з розкопу I Єзуполя III та кореляційну таблицю різних пам'яток палеоліту в околицях Єзуполя (фото 29, Б). Загалом, культурний шар II укладається в хронологічні межі 27 тис. р. тому. Таким чином, хронологічні та стратиграфічні дані дають можливість впевнено датувати пам'ятку культурного шару II.

На дослідженій ділянці (площа приблизно 30 м²) знайдено кілька фрагментів кісток викопних тварин та артефакти з кременю (рис. 6). В планіграфічному аспекті культурні залишки розміщувались неоднорідно, але якої-небудь закономірності чи значної концентрації виробів у різних місцях розкопу не зафіксовано.

Кам'яні матеріали належить до високоякісного чорного і сірого туронського кременю з верхньокрейдяних відкладів. Для двох знарядь типу відбійників використано овальні гальки дністровського алювію (крупнозернистий сірий пісковик девонського віку).

Стан збереження усіх кам'яних виробів винятково добрий. Кремені не патиновані (або ж іноді легко патиновані), з гострими краями і гранями. Простежується тільки м'який полиск на поверхні деякого числа розщеплених туронських кременів. Очевидно, захоронення культурних решток відбувалося порівняно швидкими темпами, що зумовило "консервацію" матеріалів на місці стійбища. За попередніми дослідженнями культурні шари II-III на стоянці є лише частково перевідкладеними.

Про це свідчать, зокрема, залишки дрібних (міліметрових) крем'яних лусок, що накопичувались на місці первинного розщеплення сировини, порівняно тонкий прошарок залягання виробів, рештки вогнища, концентрація знарядь та ін.

Крем'яні вироби культурного шару II.

Всього на дослідженій площі виявлено 331 екз. крем'яних виробів, включаючи 2 відбійники з гальки пісковика. Представлені такі категорії: нуклеус – 1 / 0,3%; знаряддя праці –

53 / 16%; відщепи – 111 / 33,5%; пластини – 58 / 17,5%; мікропластини – 35 / 10,6%; луски – 36 / 10,8%; скалки – 37 / 11,2%.

Дивно, що на всю кам'яну колекцію з понад 300 предметів припадає лише один екземпляр не зовсім типового нуклеуса. Очевидно, первинне розколювання каменю проходило в інших місцях стоянки. Так само абсолютна перевага мікроматеріалу (мікропластинки, луски, скалки тощо) розміром 2–3 см свідчить про невиробничий характер дослідженої ділянки поселення.

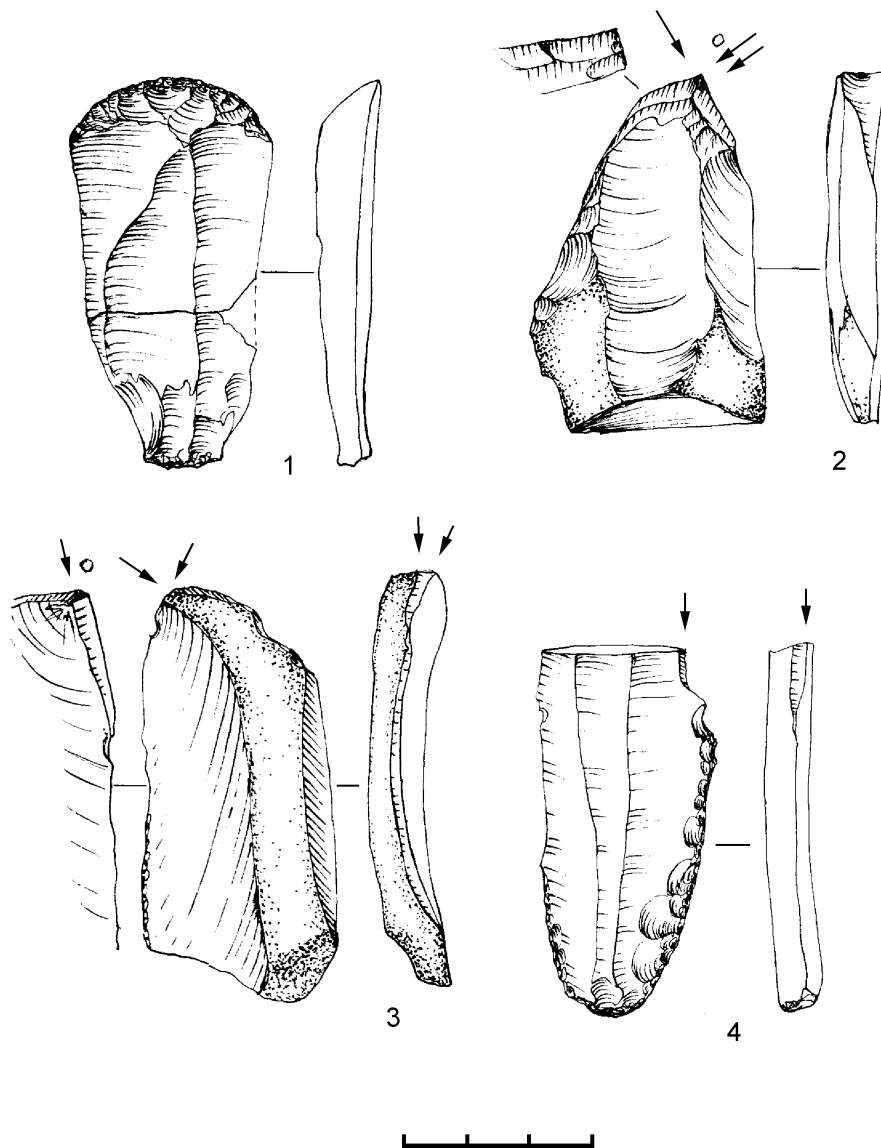

Рис. 8. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні знаряддя праці
Fig. 8. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint tools

Порівняно дуже високий відсоток знарядь (16 %) може вказувати, з одного боку, на спеціалізацію господарства, з другого боку, враховуючи атиповість більшості мікрознарядь – на периферійність розкопаної частини стійбища. Не виключено, що якась доля вторинної обробки є наслідком механічної дії перевідкладення матеріалу вниз по схилу.

Нуклеус – єдиний екземпляр повністю збереженої заготовки такого типу, що знайдений в межах розкопаної площі. Нуклеус початкової стадії розщеплення на овальному крем'яному

жовні з виділеною площадкою і серією підпаралельних знять на короткій (поперечній) стороні ядрища (6,5×8,5×8 см).

Серед знарядь виділено такі групи виробів:

- гальки-відбійники – 2 / 3,8 %;
- різцеподібні знаряддя – 8 / 15,0 %;
- сколи з мікрорізцевими зняттями – 6 / 11,3 %;
- стамескоподібні вироби – 4 / 7,5 %;
- скреблоподібні вироби – 4 / 7,5 %;
- скребачки типові – 2 / 3,8 %;
- скребкоподібні вироби – 4 / 7,5 %;
- знаряддя з виїмками – 5 / 9,4 %;
- проколкоподібні знаряддя – 2 / 3,8 %;

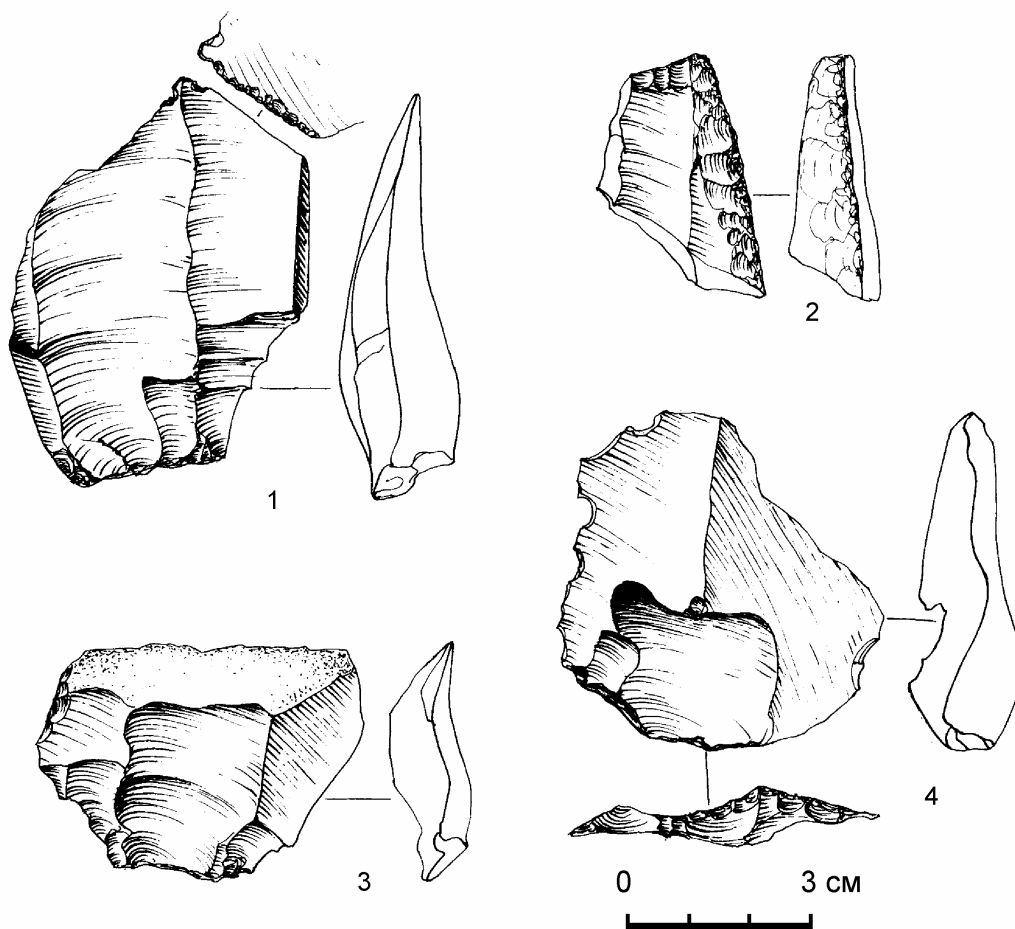

Рис. 9. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні вироби

Fig. 9. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint artifacts

- мікропластинки з притупленою спинкою (гравет) – 3 / 5,6 %;
- мікропластинки з локалізованою крутою ретушшю – 5 / 9,4 %;
- пластинки з локалізованою ретушшю – 8 / 15,0 %.

Гальки-відбійники – 2 екз. Перший – видовжене пальцеподібне жовно, на одному із вужчих торців якого помітні сліди від контрударів. Розміри: 12,4×5,0×3,2 см. Другий екземпляр

– коротше овальне (“огіркоподібне”) жовно гальки пісковика із незначними слідами від ударів (9,3×4,2×2,8 см).

Найповніше представлені знаряддя типу різців.

Один із них належить до серединних, сформованих на базальній частині поздовжньо-крайової масивної пластини (рис. 8, 2). Заготовка розламана навпіл у палеолітичний час, можливо, з метою кріплення у руків'я. Робочий край широкий. На одній із граней помітні негативи кількох дрібніших різцевих сколів. Розміри: 5,6×3,7×1,1 см.

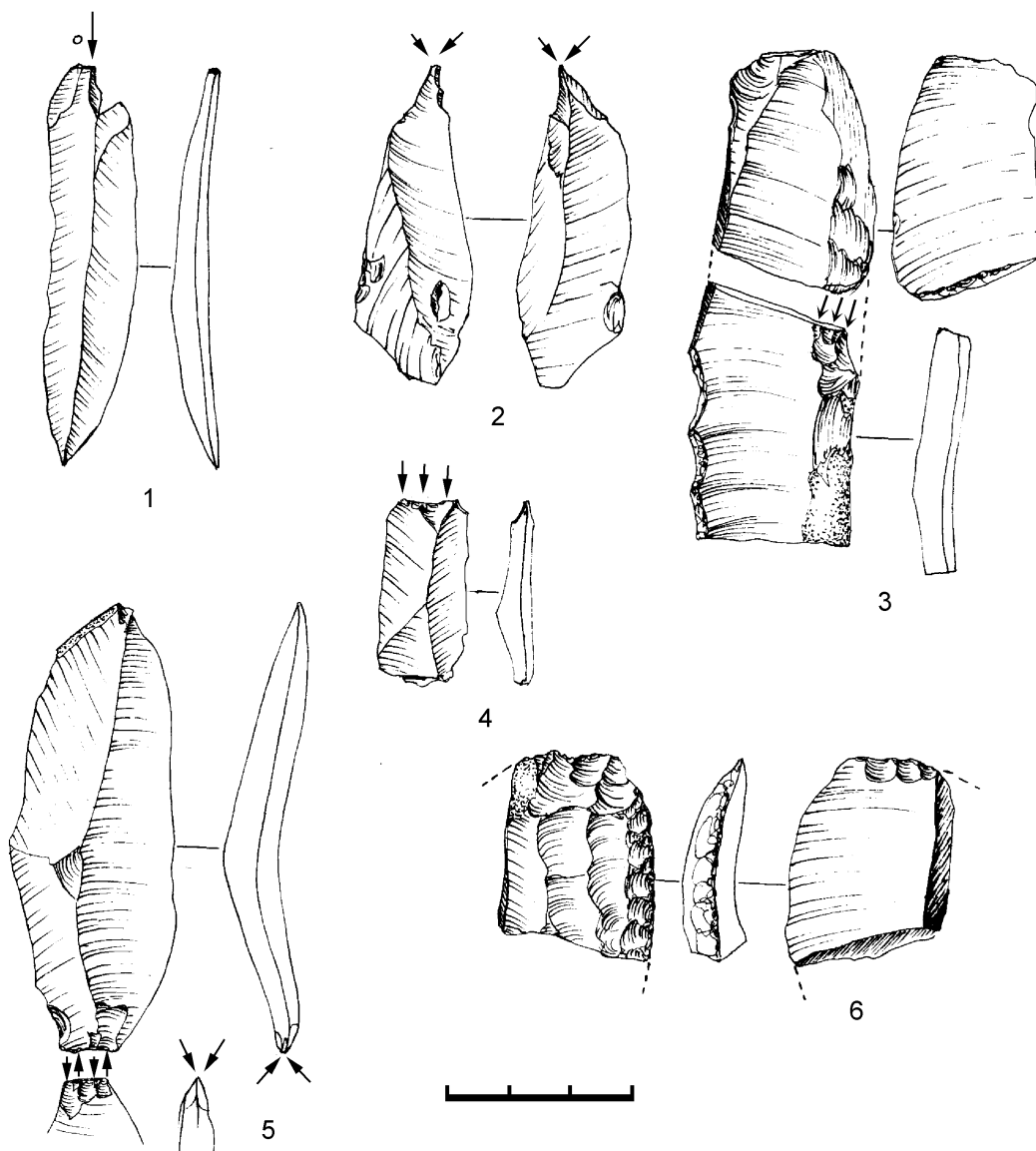

Рис. 10. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні вироби

Fig. 10. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint artifacts

Типовим є боковий різець на куті зламаної ретушованої пластини (рис. 8, 4). Ретуш широка, лускова, локалізується переважно на правому випуклому краю. З лівого боку дрібна крайова ретуш спостерігається також внизу заготовки. Пластина трапецеподібна в перерізі, з дрібнофасетованою ударною площадкою, розмірами: 6,1×2,8×0,7 см.

Різець на ударній площадці поздовжньо-крайової пластини. На одному з поздовжніх паралельних боків помітна дрібна дорсальна ретуш (рис. 8, 3). Різець належить до типу базально-кутових, вентральних (7,1×3,2×1,1 см).

Атиповий різець на ударній площадці видовженої двосхилої “верболистної” пластини. Знаряддя може бути визначене як кутовий базально-ретушний різець (рис. 10, 1). Ще один базально-кутовий “гострокутний” різець на ударній площадці безсистемної пластинчастої заготовки (рис. 10, 2) також відноситься до атипових різців.

Різцеві сколи на куті розламаної пластини помітні на одній із пластинчастих заготовок (рис. 10, 3). Пластина розламана у стародавній час і з'єднується зі своєю “половинкою”. На торці розлому зроблено серію дрібних різцевих знять, які характеризують знаряддя як атипове. Розміри розламаного шматка: 4,2×2,8×0,7 см.

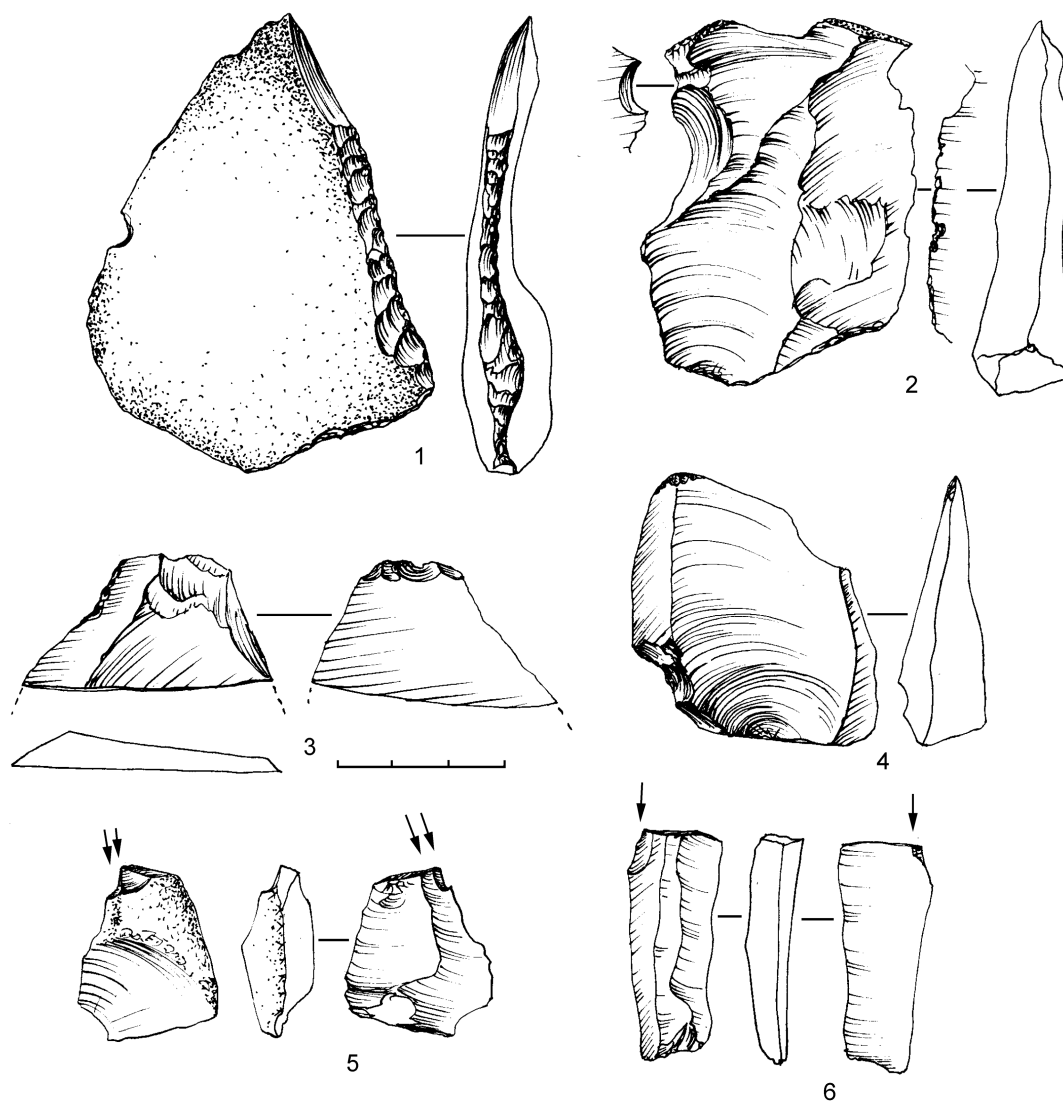

Рис. 11. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні вироби
Fig. 11. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint artifacts

Різець на куті базальної частини (рис. 11, 5) виготовлений на безсистемно-крайовому відщепі, порівняно масивному і аморфному.

Знаряддя із мікрорізцевими зняттями виготовлене на куті розлому правильної трьохгранної пластини (рис. 11, 6). Розміри фрагментованої пластини: 4,2×1,7×0,7 см.

Один із атипових різців утворений на куті поздовжньо підправленої ударної площадки безсистемно ограненого відщепу (рис. 13, 4). Два мікрорізцеві негативи простежені на куті

зламаної пластинки (рис. 13, 3). Не виключено, що такі різцеві зняття могли виникати випадково, під час незначного транспортування кам'яних матеріалів.

Ще один різцеподібний виріб простежується на ударній площадці радіального відщепу (рис. 13, 4). Робоча ділянка утворена двома поперечними зняттями, переважно з вентральної сторони п'ятки виробу, і одним широким поздовжнім різцевим зняттям, який фактично розколов заготовку навпіл (розміри: 2,8×1,8×0,7 см).

Представлений боковий різець на куті зламаної пластини (рис. 14, 1). Під заготовку використано проксимальний кінець пластини; на зломі помітний також негатив зняття різцевого типу на протилежній латеральній частині. Пластина належала до типу поздовжньо-безсистемних.

Різець на пластині безсистемно-крайового, подібно до ребристого типу (рис. 14, 3). Належить до кутових базальних вентральних. Негатив різцевого сколу охоплює майже увесь бік пластинчастої заготовки. Розміри: 4,8×1,4×1,1 см.

Мікрорізцевий скол простежується також на куті зламаної (медіальний фрагмент) типової пластинчастої заготовки (рис. 14, 4). По обох поздовжніх краях помітна дуже дрібна і трохи ширша за розмірами крайова ретуш.

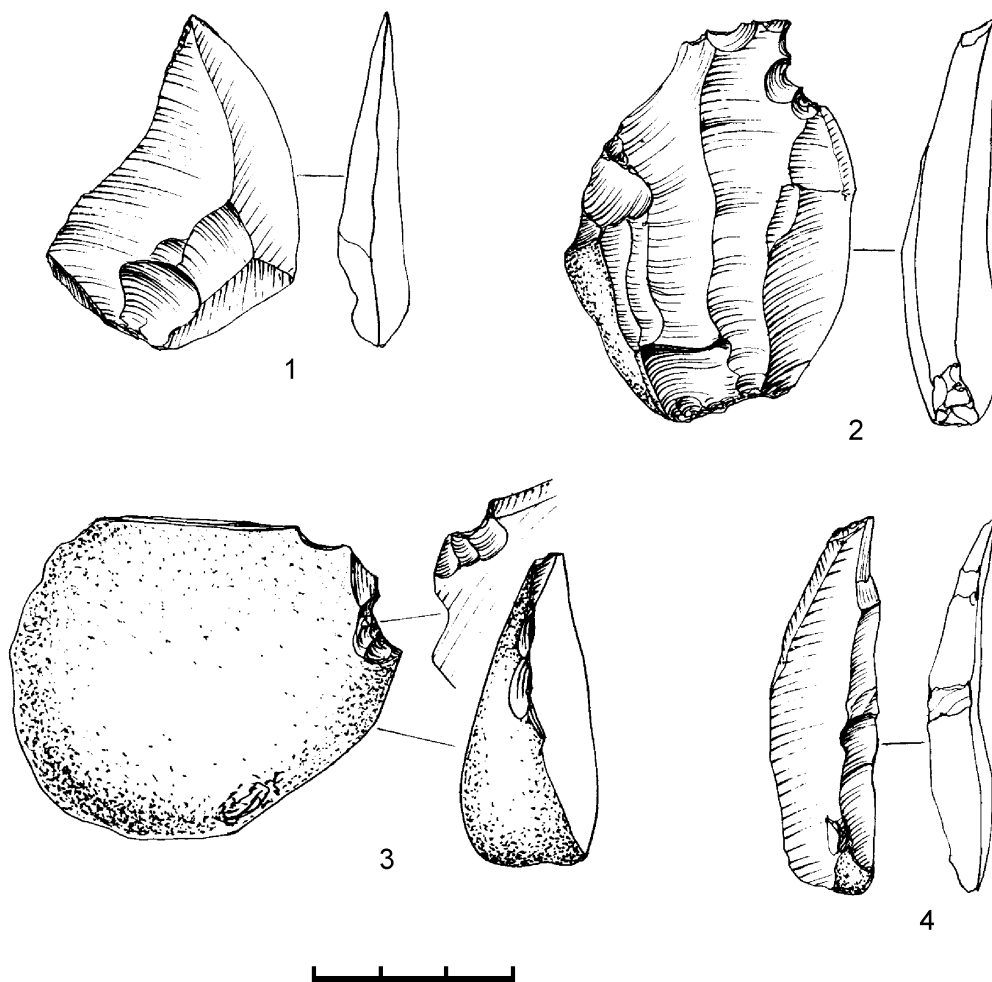

Рис. 12. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні вироби
Fig. 12. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint artifacts

Мікрорізцеві сколи помітні на фрагменті невеличкої пластини (рис. 15, 7). Робочі краї розміщені на двох альтернативно розміщених кінцях поздовжньо-крайової пластинки.

Мікрорізець може бути віднесений до двохкінцевого бокового типу.

Ще один фрагмент мікропластинки (рис. 15, 5) має негатив мікрорізцевого сколу, що міститься на боку зламу медіальної частини розміром $1,7 \times 0,7 \times 0,4$ см.

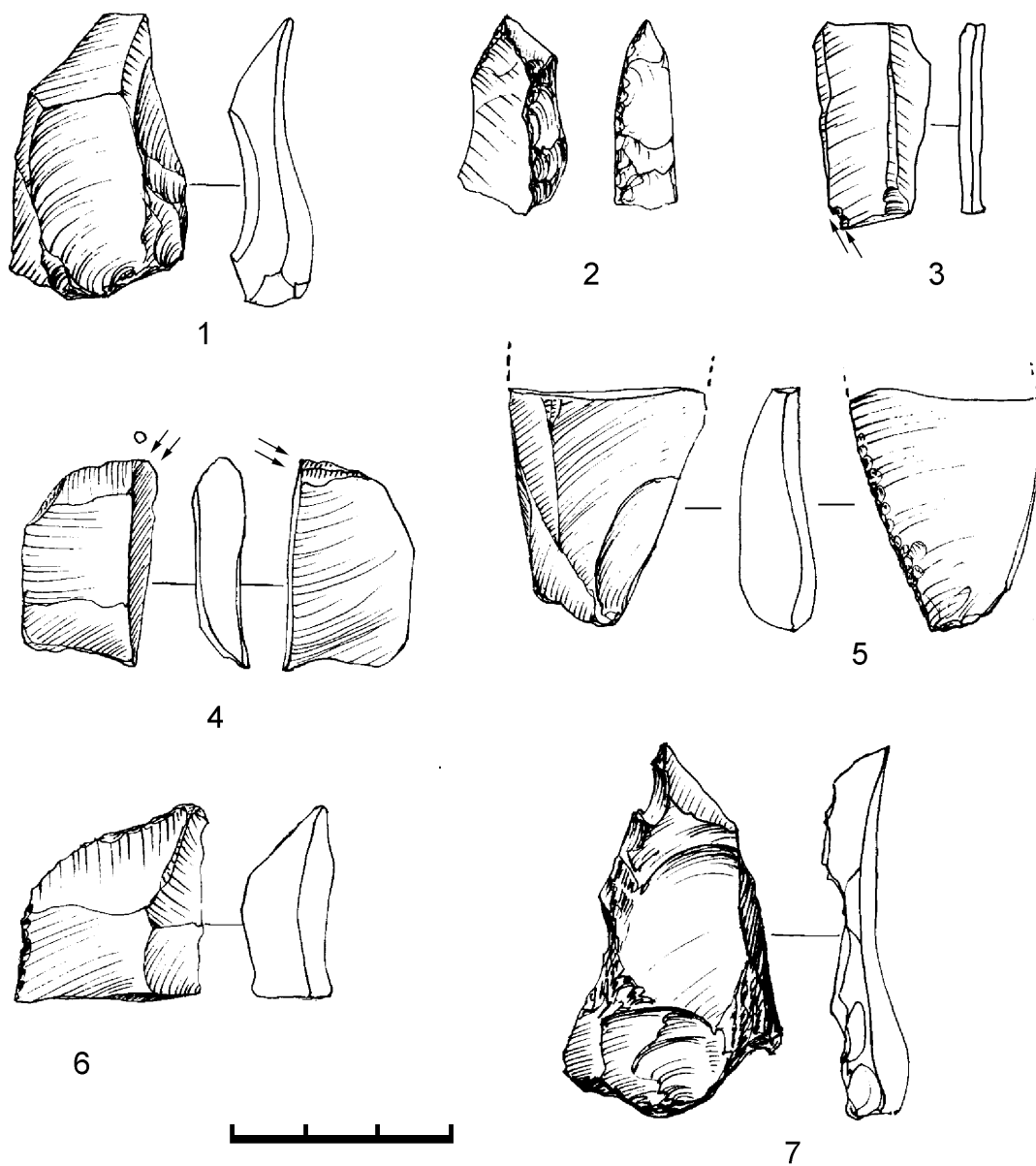

Рис. 13. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні вироби
Fig. 13. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint artifacts

Мікрорізцевий скол трапився ще на одному дрібненькому фрагменті мікропластини (рис. 15, 11) розміром $1,3 \times 0,3 \times 0,2$ см. Можливо, різцевий скол на такому предметі стався випадково, оскільки неможливо уявити спеціально виготовлений інструмент на заготовці таких мізерних розмірів.

Окрім значної серії знарядь різцеподібного типу, в колекції шару II Єзуполя III представлені фрагменти добре виражених спеціально приготовлених інструментів з широкою формотворчою ретушю (рис. 9, 2). Один з них – верхня частина (розміри: $4,0 \times 2,0 \times 1,5$ см),

очевидно, конвергентного скребла з напівкрутою вторинною підправкою. Він розламаний в стародавні часи.

Випадок “костюнківської” підтески бачимо на базальному краю видовженої радіальної пластини (рис. 10, 5). Її розміри: 7,4×2,8×1,0 см.

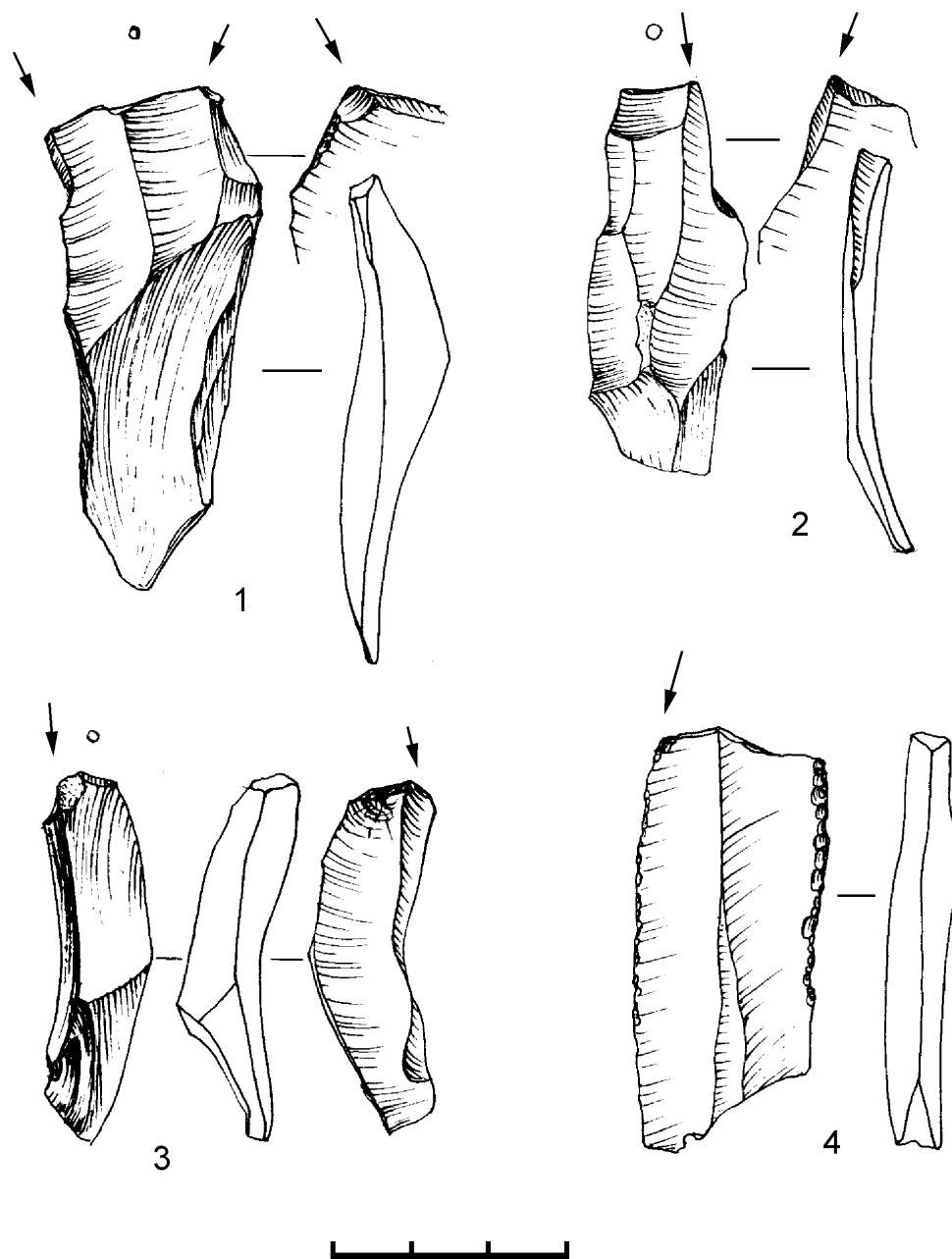

Рис. 14. Стоянка Єзупіль III. 2006. Крем'яні вироби. 1, 3, 4 – культурний шар II; 2 – культурний шар I

Fig. 14. Site Yezupil III. 2006. Flint artifacts. 1, 3, 4 – cultural layer II; 2 – cultural layer I

На дещо звуженій основі ударної площадки нанесено підтеску кількома зняттями як з вертикального, так і з дорсального боку, чим сформовано підгострене лезо стамескоподібного знаряддя?

Подібний до попереднього інструмент виготовлено на геометрично правильній двосхилій пластині (рис. 10, 4). Робочий край міститься на поперечному, протилежному до ударної

площини, краю. Дрібна підгострююча ретуш нанесена з дорсальної сторони і може вказувати на формування робочої ділянки типу мікростамески. Розміри виробу: 3,1×1,5×0,6 см.

Ще одна “костюнківська” підтеска виявлена на звуженому поперечному краю сколу (рис. 11, 3), очевидно, відщепного характеру. Це дистальний кінець широкої заготовки, на якому з вентрального боку зроблено кілька підгострюючих знять.

До знарядь скреблоподібного типу можна віднести широкий трикутний відщеп з напівкрутою розповсюдженою ретушшю з правого боку (рис. 11, 1). Відщеп повністю вкритий жовновою кіркою, мабуть, від великогабаритної конкреції. Його розміри: 8,0×6,0×1,7 см.

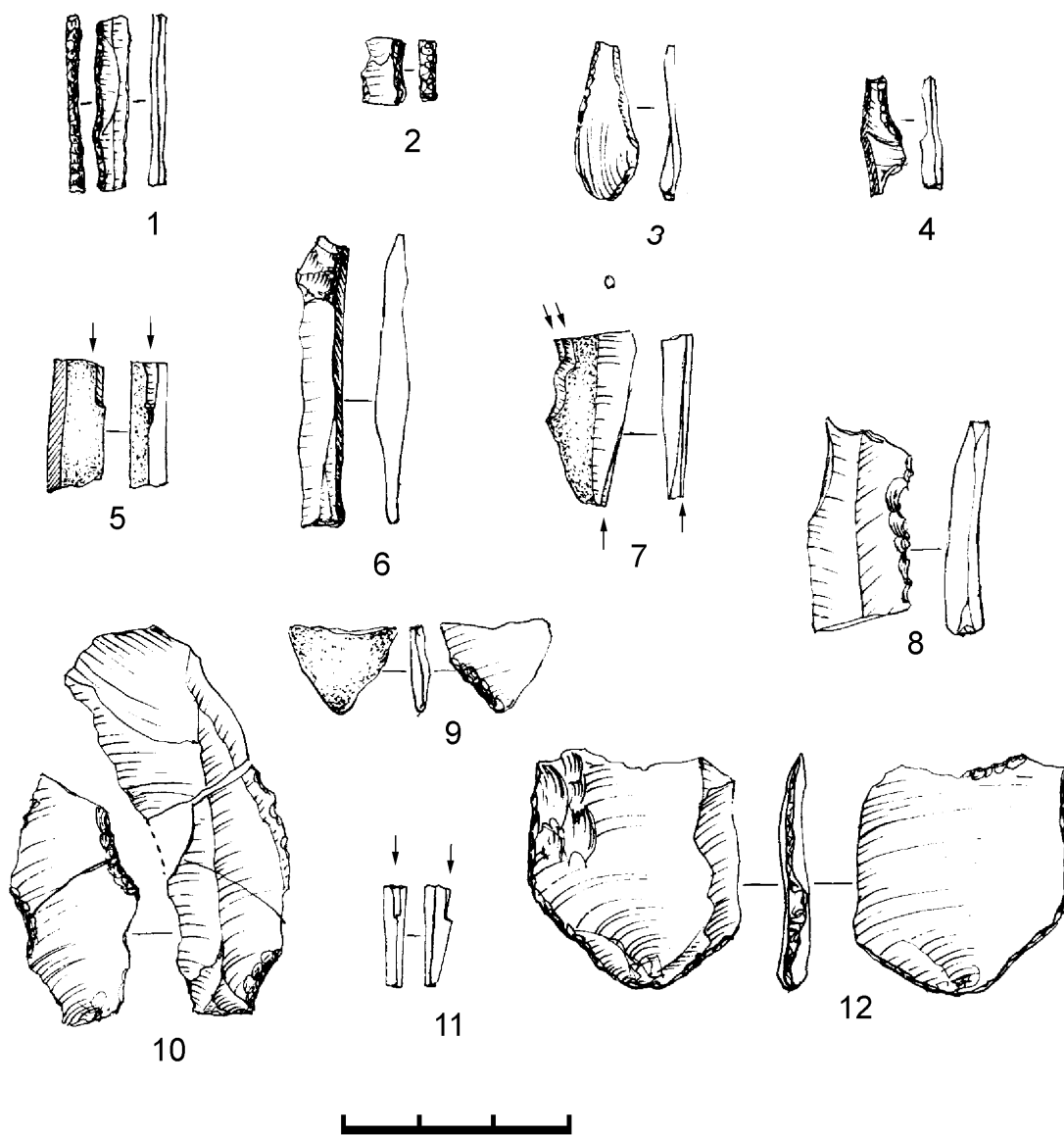

Рис. 15. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Крем'яні вироби

Fig. 15. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Flint artifacts

У колекції трапився лише один інструмент типу кінцевого скребка (скребачки) – рис. 8, 1. Це знаряддя на трьохгранній пластині з розширеним, добре змодельованим робочим краєм. Помірно випукла дуга корпусу оброблена напівкрутою вирівнюючою ретушшю. Його розміри: 6,2×3,3×1,0 см. Під час досліджень предмет випадково розламаний навпіл.

Наявне знаряддя типу скребка з поперечно-кутовим робочим краєм (рис. 11, 4) на широкому трьохгранному відщепі з плоскою ударною площиною (4,7×4,3×1,6 см). Робочий

край у вигляді слабо вирівняного “нос`ика” за допомогою невеликої крайової, але суцільної ретуші має похилий (невисокий і не крутий) корпус, що нагадує “стамеску”.

Можливо, до знарядь типу поздовжньо-кутових скребків можна віднести відщеп поздовжньо-крайового характеру (рис. 9, 3). Робоча ділянка скребка знаходиться на лівому поздовжньому краю відщепу (3,8×5,3×1,3 см) і сформована кількома невеликими крутими фасетками, що вирівнюють пряме лезо скребка. Виріб атиповий.

Відщеп з вентральною ретушню (рис. 9, 1) також може бути зачислений до розряду знарядь. Має досить крупні розміри: 6,7×4,8×2,0 см. Робочий край знаходиться на поперечно-скісній стороні паралельно ограненої заготовки, утворений дрібною крайовою ретушню.

Ще один відщеп із зубчастою ретушню (рис. 9, 4) на лівій поздовжній стороні зафіксований у кв. Г-1-Г-2 на глибині 3,11 м. Це масивна двохсхила заготовка з фасетованою площадкою, розміром: 5,6×5,5×1,0 см. Зубчастий край відщепу міг утворитися і випадково, під дією незначного механічного зміщення.

Знаряддя типу відщепу з вентральною ретушню (рис. 11, 2). Це також великий масивний відщеп поздовжньо-безсистемного огранення, на правій стороні якого помітна дрібна зубчато-крайова ретуш. Його розміри: 6,5×4,9×1,8 см.

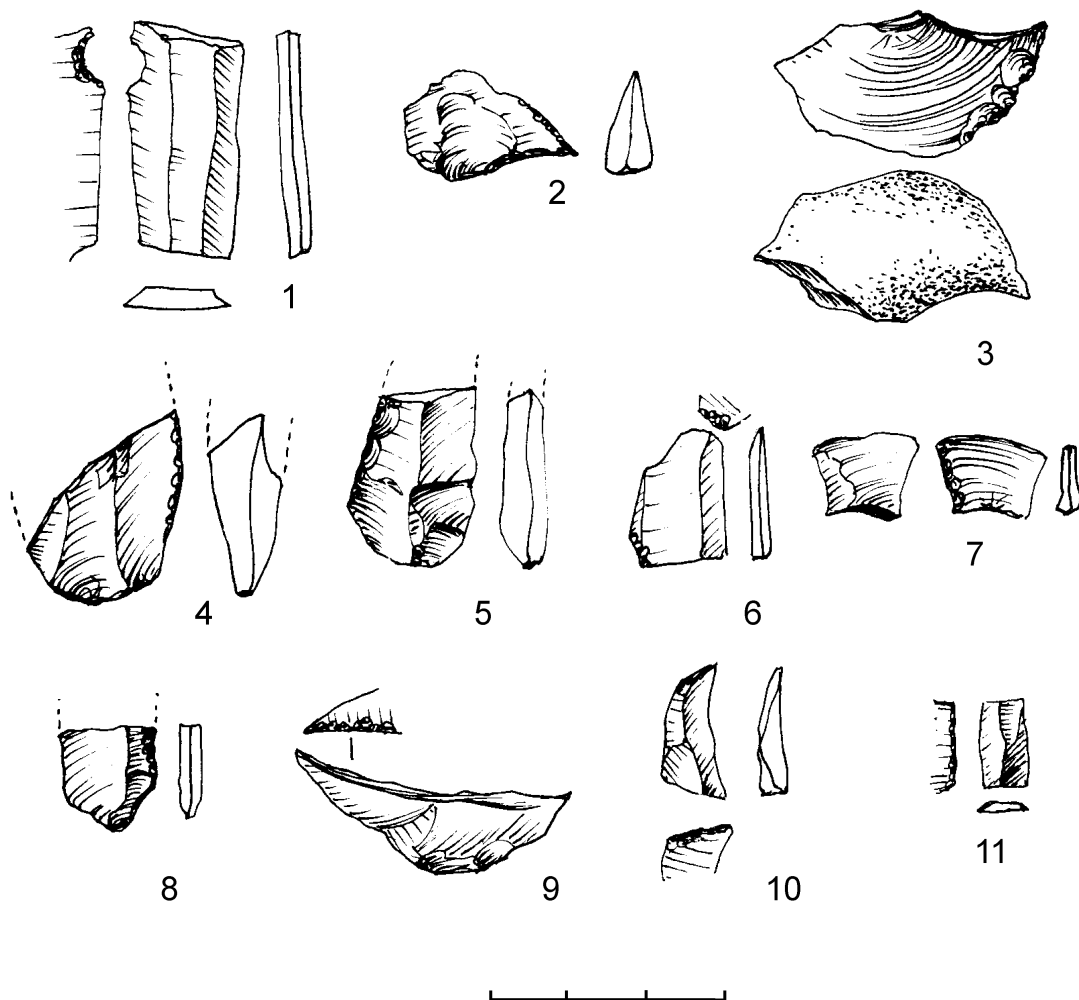

Рис. 16. Стоянка Єзупіль III. 2006. Крем'яні вироби. 1, 4–11 – культурний шар II; 2 – культурний шар I

Fig. 16. Site Yezupil III. 2006. Flint artifacts. 1, 4–11 – cultural layer II; 2 – cultural layer I

Пластина з вентральною поздовжньо-крайовою ретушшю (рис. 13, 5) має безсистемний характер розщеплення і доволі виразну масивність (3,4×2,8×1,1 см). Представлена базальна частина заготовки.

Відщеп з локалізованою ретушшю на поперечному широкому краю (рис. 15, 12) належить до технічних сколів типу “таблетки”, оскільки на більшій частині периметру помітні рештки ударної площадки нуклеуса, а на лівому крилі спинки – сліди підтески площадки.

Ще один технічний скол типу “таблетки” з невеликим ребром (рис. 13, 7) має випуклу фасетовану ударну площадку (“шапо”). Його розміри: 5,2×3,0×0,9 см.

Дистальний масивний кінець реберчастої пластини (рис. 13, 2). На його поперечно-косому краю нанесено дрібну крайову ретуш.

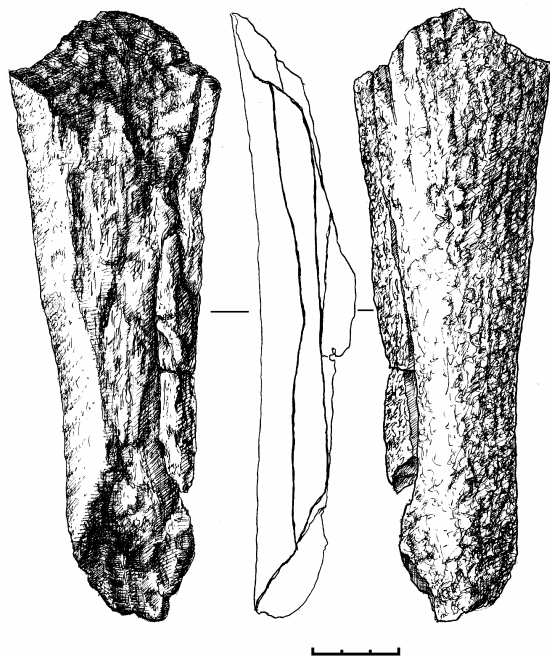

Рис. 17. Стоянка Єзупіль III. 2006. Культурний шар II. Кістка мамонта (фрагменти)
Fig. 17. Site Yezupil III. 2006. Cultural layer II. Mammoth's bone (fragments)

Дистальний і також масивний кінець пластинчастої заготовки з дрібною крайовою ретушшю (рис. 13, 6). На правому поздовжньо-поперечному кінці простежується робочий край (?) у вигляді мікроскребка (з носиком?). Розміри збереженої частини: 2,7×2,5×1,3 см.

У колекції знарядь трапились медіальна частина двосхилої пластини із зубчастою ретушшю (рис. 15, 8), пластина з ретушшю (базальна частина) трьохгранного оформлення спинки (рис. 16, 4), пластина з ширшою формотворчою ретушшю (рис. 16, 5).

Наявні також невеликий фрагмент (базальна частина) мікропластинки з мікро-ретушшю (рис. 16, 8), дистальний кінець пластинки (рис. 16, 6) з дрібною кутою ретушшю у виїмці (місці зламу пластини) і незначною підгострюючою підретушованою з вентрального боку поперечного кінця.

Великий поздовжньо-паралельний відщеп (рис. 12, 2) овальних обрисів має фасетовану ударну площадку і дистально-кутовий дзьобо-подібний робочий край, оформлений зубчастою ретушшю. Розміри: 6,0×4,2×1,3 см.

Виїмчастий робочий край (скобель) на правому боці має масивний первинний відщеп овальної форми (рис. 12, 3). Одна з виїмок знаходиться зі сторони спинки (дорсалу) і друга – з боку животики (вентралу).

Відщеп-вістря трикутної форми (рис. 12, 1) може бути віднесений і до атипових левалуазьких вістрів зі зміщеною віссю розщеплення. Термінальний гострий кінчик заготовки підправлений дрібною ретушшю. Його розміри: 5,0×3,8×1,0 см.

У колекції є видовжена пластина (рис. 12, 4) з поперечно скошеним краєм, притупленим дрібною крайовою ретушшю. Предмет подібний до “шевського ножа” з гострим скісним лезом. Його розміри: 5,7×1,7×0,9 см.

Виїмка знаряддя типу скобеля зустрінуто на класичній трьохскатній пластині з вентральної сторони (рис. 16, 1). Виїмка невелика, але достатньо глибока. Розміри збереженого фрагмента пластини: 3,0×1,3×0,2 см.

Цікавими є проколкоподібні знаряддя на дрібних відщепах. Один екземпляр проколки (?) сформований на уламку сколу, ймовірно відщепу, що має видовжений проколюючий кінець (рис. 16, 9), підправлений дрібною мікроретушшю зі сторони спинки.

Типологічно проколки належать до нетипових (нестандартних) інструментів.

Культуровизначальними знаряддями комплексу Єзупіль III (культурний шар II) є кілька граветоїдних виробів, переважно фрагментованих, які ймовірно вказують на приналежність пам'ятки до комплексу граветських індустрій.

Це мікропластинки з притупленою спинкою (рис. 15, 1, 2), з притупленою виїмкою (рис. 15, 4), відщепи з притупленим краєм (рис. 16, 7), пластинка з притупленим скісним краєм (рис. 16, 10).

Найпоказовішою є продовгувата мікропластинка (рис. 15, 1) з прямим притупленим лівим поздовжнім краєм, розмірами: $2,4 \times 0,5 \times 0,2$ см. Подібна до неї інша мікропластинка, від якої зберігся невеличкий фрагмент (рис. 15, 2) розміром $0,9 \times 0,6 \times 0,2$ см. Невеличка медіальна частина мікропластинки з виїмчастою ретушшю (рис. 15, 4) належить, можливо, до виробів типу ргані (?).

Є також мікропластинка (медіальна частина) з легкою крайовою вентральною ретушшю (рис. 16, 11).

Єдиним екземпляром представлений фрагмент пластинки з косозрізаним і притупленим дистальним кінцем (рис. 16, 10). Нижній край розлому (торець) також інтенсивно круто ретушований навскіс. Трапився також відщепик-скалка чотирикутної форми (рис. 16, 7) з круто ретушованим поздовжнім краєм. Ретуш нанесена зі сторони черевця. Подібним до нього є інший трикутний відщепик-скалка (рис. 15, 9), розміром $1,2 \times 1,4 \times 0,2$ см, Ретуш нанесена з вентральної сторони і має форму легкої виїмки.

До сумнівних знарядь належить відщепик-скалка з вентральною легкою ретушшю (рис. 15, 3), яка сформувала гострий кінець, можливо, проколки.

Усі знаряддя чи вироби з вторинною обробкою, що репрезентують культурний шар II Єзуполя III, є переважно фрагментованими, антиповими чи недовершеними в силу різних причин. Лише кілька предметів (скребок, різці, пластинки з притупленою спинкою, фрагменти скребел) є очевидними безсумнівними знаряддями.

За визначальними граветськими елементами цю індустрію можна порівнювати з культурними верствами Межигірців та Галича I, які знаходяться в радіусі 10–15 км і входять в зону розповсюдження граветських верхньодністрянських традицій верхнього палеоліту в межах 24–20 тис. р. до н. е. Отже, характер залягання, незначна патина (чи відсутність такої) на більшості кременів, фрагментарність кісткових решток дають підстави вважати культурний шар II частково перевідкладеним у верхньоплейстоценовий час. Матеріали могли частково сповзти з вершини гори внаслідок довготривалих мерзлотних процесів (соліфлюкція).

Фауністичні рештки з розкопу I, шару II.

У розкопі на рівні крем'яних виробів виявлено кілька решток кісток викопних тварин. Усі вони належать тваринам великих розмірів, можливо, мамонта. За винятком одного розщепленого шматка безсумнівно трубчастої (гомілкової?) кістки мамонта (рис. 17), всі інші – дрібні шматочки (3–5 см) дуже крихких кісток, що розповзалися в руках під час досліджень. Більший фрагмент (рис. 17) має сліди спеціального розколювання з торцевих сторін. За формою, розмірами ($21 \times 7 \times 3$ см) і загальним виглядом цей предмет міг використовуватися в роботі (наприклад, при копанні ґрунту у якості лопатки).

Культурний шар III

Після дослідження горизонту знахідок культурного шару II у східній пониженій частині схилу вирішено було зробити контрольну траншею – поглибити смуги квадратів “7”, частково “8” (фото 27, 28; рис. 5) до рівня залягання реперного горохівського викопного комплексу, над яким у шурфі № 1 знайдено кілька дрібних крем'яних виробів. Таким чином, траншея площею трохи більше 6 м^2 (довжина – 4 м; ширина – 1,5 м), дещо звужуючись донизу, захопила схилі відклади у частині максимальної крутизни. Тому очевидно, що усі знайдені тут матеріали – перевідкладені.

Нижче рівня шару II, який виклинюється тут на глибині 4 м від умовної нульової лінії (2 м від рівня сучасного антропогенно порушеного схилу гори), траплялися поодинокі дрібні кремені на різних глибинах, які ми віднесли до умовного культурного шару III.

За висновками геологів, це ґрунт першої фази дубнівського ґрунтотворення, в якому знайдено 8 дрібних сколів – пластинок з ретушшю, що нагадують знаряддя праці, скалок-лусок, відщепиків тощо. Опишемо кожен з предметів в залежності від глибини, на якій він знайдений (зверху вниз, починаючи від 4 м).

Луска підтрикутної форми – технічне зняття при ударній площадці нуклеуса (підправки ядрища). Розміри: 1,3×0,9×0,2 см. Знайдена в квадраті 7-Г, на глибині 4,09 м.

Відщеп – проксимальна (базальна) частина сколу, з широкою крайовою смугою кірки на спинці. Ударна площадка природна, вкрита кіркою. Розміри: 3,0×2,5×0,8 см. Знайдений у кв. 4-В на глибині 4,10 м.

Проколкоподібне знаряддя на правому видовженому куті (рис. 16, 2). Ретуш крута, дорсальна (1,4×2,2×0,6 см). Квадрат В-7; глибина 4,20 м.

Фрагмент скреблоподібного знаряддя, із незначною підтескою базального краю “костюнківського” виду. По правому поздовжньому краю нанесена широка вирівнююча ретуш. Розміри збереженої частини: 3,5×2,5×0,9 см. Знайдене в квадраті Г-7 на глибині 4,35 м. (рис. 10, 6).

Відщеп – двосхилий термінальний кінець, без патини (2,6×1,9×0,5 см). Кв. 7-В; гл. 4,77 м.

Скалка. Фрагмент термінального краю первинного сколу (2,1×1,4×0,3 см). Кв. В-7. Гл. 4,78 м.

Ще одна ймовірна проколка (рис. 16, 3) виготовлена на гострому боковому кінці первинного відщепу за допомогою напівкрутої глибокої ретуші (2,0×3,5×0,8 см). Квадрат В-7; глибина 4,78 м.

Відщеп. Базальна частина поздовжньо крайового типу. Ударна площадка мікрометрична. Розміри: 3,1×2,0×0,5 см. Походить з квадрату 7-А, знайдений на глибині 5,38 м.

Отже, культурний шар III з розкопу I за стратиграфічним положенням приблизно відповідає рівню залягання кількох предметів з шурфу № 1. Можливо, справді матеріали цього геологічного горизонту (чи горизонтів) становлять окремий поселенський рівень, що також частково зміщений зі свого первісного місця залягання.

Виглядає на те, що усі три рівні – верхньопалеолітичні культурні шари Єзуполя III є перевідкладеними у верхньоплейстоценовий час. У всякому випадку, такі спостереження виникають сьогодні щодо стратиграфії і характеру залягання артефактів на ділянці схилу, на якій міститься розкоп I. Водночас, таке зміщення було незначне, можливо, в межах 2–3 (до 10-ти) метрів, оскільки збереглись (не були змиті вниз по схилу) мікрометричні сколи і їх фрагменти, фауністичні рештки та дрібні вуглики від вогнищ. Пам'ятка важлива, насамперед, наявністю точних датувань, повної, хоч і не однозначної у трактуванні стратиграфії верхнього плейстоцену, достатньо яскравих культуровизначальних крем'яних виробів.

Основний культурний шар II, що датований 27 тис. р. тому (холодний період після незначного потепління, мамонтовий фауністичний комплекс) характеризується граветськими елементами культури, що мають регіональне розповсюдження – молодовська чи середньодністровська пізньопалеолітична традиція. Вище знаходиться культурний шар I, що датований 24–25 тис. р. тому, а нижче основного шару II – горизонт знахідок, для якого отримані дати у 52–65 тис. р. тому (фото 29). Кореляція стратиграфічних особливостей пам'яток Єзупіль I–III з серіями ТЛ-датувань дає можливість уточнити низку питань палеоекологічного оточення палеолітичної людини в межах верхнього плейстоцену (фото 29).

Сьогодні, як і десятки років тому, головними залишаються питання визначення чи уточнення окремих питань хронології, локальних територіальних утворень, а також впливу природного середовища на розвиток первісного суспільства. Впродовж тривалого часу другої половини середнього і повністю пізнього плейстоцену простежується кілька фаз різких змін клімату, що вело за собою зміну зоо- і біогеоценозів. Отримані результати комплексного дослідження дозволяють суттєво доповнити загальну культурно-стратиграфічну схему розвитку палеоліту заходу України, виявити характер і форму адаптації неоантропів до змін навколишнього оточення.

Уже сьогодні можна висловити аргументовану тезу про первісне заселення краю ще у період формування горохівського викопного ґрунтового комплексу (еемський період – киснево-ізоотпна стадія 5 – Єзупіль I, шар III; Єзупіль II, шар II) і далі: у час першої фази вюрму I – киснево-ізоотпна стадія 5b (Єзупіль I, шар II, Колодіїв) – рис. 18; фото 29. Наступна поселенська хвиля фіксується у другій половині пізнього плейстоцену (штільфрід В – період I-ої фази дубнівського ґрунотворення, ізоотпна стадія 3 – Єзупіль IV, Єзупіль III – шар III) та у його завершальний період (ізоотпна стадія 2 – Галич I, Межигірці I, Маринопіль I-III, Ганусівка, Єзупіль III – шар II, Єзупіль II – шар I).

На цій території відкриті палеолітичні індустрії, що відмінні поміж собою хронологічно (мустье, фінальномустьєрський перехідний період, початковий, середній та завершальний етапи верхнього палеоліту), технологічно (левалуа, мікок, призматичний та торцевий способи розщеплення), культурно (комплекси з двобічними знаряддями – східний мікок, і без двобічних форм, левалуа, гравет, епігравет). Таким чином можна говорити про багатоваріативний і

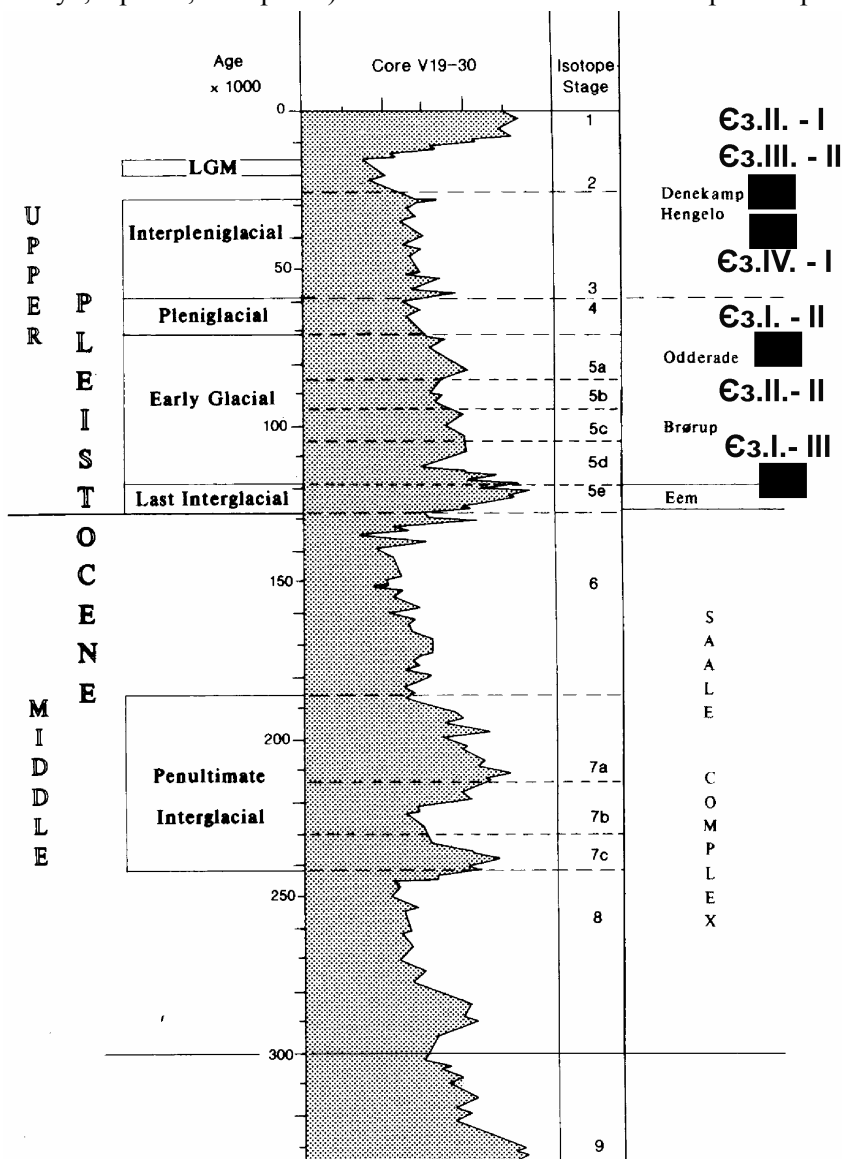

Рис. 18. Хроно-стратиграфічне місце культурних шарів єзупільських стоянок (I-IV) на шкалі киснево-ізоотпних стадій

Fig. 18. Chronological-stratigraphical place of cultural layers of Yezupil sites (I-IV) on scale of oxygen-isotopic stages

багатофазний вияв розвитку культурних ліній палеоліту.

Отже, палеолітичні стоянки навколо Єзуполя у Верхньому Подністров'ї набувають сьогодні рис опорного регіону – комплексу археологічно-геологічних пам'яток з серією точних датувань, зі стратиграфічно маркованими культурними шарами верхнього плейстоцену.

Не до кінця з'ясованим залишається питання “подністровського гравету” [Борзьяк, Кулаковська, 1998; Борзьяк, 1998], яке входить складовою частиною у проблему “східного гравету” [Амирханов, 1998; Аникович, 1998; 1991]. Можливо, дійсно ми маємо справу з розширенням пізньопалеолітичного молодовського феномену як у просторі, так і у часі. Присутність яскравої серії культуровизначальних елементів в інвентарі стоянок (вістря гравет, пластинки з притупленими спинками, “костьонківська підтеска” тощо) дозволяють однозначно зачисляти культурні горизонти Межигірців, Галича I, Єзуполя II (шар I), Єзуполя III (шар II) до граветоїдних індустрій (хронологічно та типологічно подібні пам'ятки Кормань IV – пізньопалеолітичні шари 5–1, Молодове V – шари 7–2, Косоуци – шари 21–1) [Черныш, 1987а; 1987б; Рогачев, Аникович, 1984]. За іншою термінологією, стоянки належить до граветської традиції другої половини верхнього палеоліту Подністер'я [Borzias, 1994; Damblonn et al., 1997; Djindjian et al., 1999; Kozłowski, 1986; 1992; Otte et al., 1996].

Без сумніву, ці культурно-історичні реконструкції дуже важливі для розуміння початкових етапів соціо- і культурогенезу не лише у Галичині, але й на усій території Східноєвропейської рівнини. Суттєвим є також врахування внутрішньої структури поселенських рівнів, що помітно у наявності пам'яток різного функціонального призначення (базові довготривалі стоянки, сезонні мисливські табори, стоянки-майстерні та ін.). На сьогоднішньому рівні розвитку палеолітознавства необхідно знову поставити питання про час і шляхи первісного заселення заходу України, розглянути складну проблему первісних міграцій.

ЛІТЕРАТУРА

Амирханов Х. А.

- 1998 Восточный граветт или граветтоидные индустрии Центральной и Восточной Европы? // Восточный граветт. – Москва. – С. 15–34.

Аникович М. В.

- 1998 Днепро-Донская историко-культурная область охотников на мамонтов: от “восточного граветта” к “восточному епиграветту” // Восточный граветт. – Москва. – С. 35–66.
1991 Ранняя пора верхнего палеолита Восточной Европы. – Автореф. дисс...доктора ист. наук. – Санкт-Петербург. – 40 с.

Богущий А., Дмитрук Р., Кусяк Я., Ланчонт М., Ситник О., Яцишин А.

- 2006 Єзупіль II – нова палеолітична пам'ятка Галицького Придністер'я // Проблеми геоморфології та палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій. – Львів. – С. 219–250.

Борзьяк И. А.

- 1998 Граветт Поднестровья и его связи с “единством Виллендорф-Павлов-Костенки” // Восточный граветт. – Москва. – С. 135–141.

Борзьяк И. О., Кулаковська Л. В.

- 1998 Граветт Подністров'я. Загальний огляд // Археологія. – № 4. – С. 55–64.

Геренчук К. И.

- 1968 Западно-Подольская область // Физико-географическое районирование Украинской ССР. – Киев.

Григорьева Г. В., Кланчук М. Н.

- 1981 Позднепалеолитическая стоянка Межигорцы I в Ивано-Франковской области // Краткие сообщения Института археологии АН СССР. – Москва. – Вып. 165. – С. 58–63.

Кланчук М. Н.

- 1983 Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпатья // СА. – №4. – С. 103–118.

Клапчук М. Н., Микитенко Л. Н.

- 1976 Новые данные о палеолите и мезолите в Ивано-Франковской области // АО 1975 г. – Москва. – С. 335.

Кравчук Я. С.

- 1999 Геоморфологія Передкарпаття. – Львів.

Кулаковська Л. В.

- 1998 Дослідник палеоліту Михайло Клапчук // МДАПВ. Постаті української археології. – Вип. 7. – С. 31–33.

Кулаковская Л. В.

- 1989 Новые данные о палеолите Прикарпаття // Каменный век: памятники, гипотезы, проблемы. – Киев.
2000 Межигорцы – многослойная верхнепалеолитическая стоянка на Днестре // АДУ в 1998–1999 рр. – Киев.

Полянський Ю.

- 1928 Нові археологічні знахідки з Галичини // Записки НТШ. – Т. CXLIX. – С. 9.
1929 Подільські етюди // Збірник природописно-лікарської секції т-ва ім. Шевченка. – Львів. – Т. XX. – 132 с.

Природа Івано-Франківської...

- 1973 Природа Івано-Франківської області. – Львів. – 159 с.

Рогачев А. Н., Аникович М. В.

- 1984 Поздний палеолит Русской равнины и Крыма // Палеолит СССР (ред. П. И. Борисковский). – Москва. – С. 162–271.

Ситник О. С.

- 2001 З історії археологічних досліджень “Полудневого Поділля” (Юрій Полянський) // Збірник матеріалів конференції “Володимир Гнатюк і сучасність” / Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль. – С. 273–278.
2002 З історії дослідження муст'єрських пам'яток Передкарпаття // МДАПВ. – Вип. 8. – С. 48–52.
2002а “Батько західноукраїнського палеоліту” Юрій Полянський // Геоморфологічні дослідження в Україні: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції до 50-річчя кафедри геоморфології і палеогеографії Львівського національного університету імені Івана Франка (18–20 жовтня 2000 року). – Львів. – С. 269–274.
2003 Юрій Полянський – перший дослідник західноукраїнського палеоліту // Археологія. – № 1. – Київ. – С. 140–144.

Ситник О. С., Богуцький А. Б., Кулаковська Л. В.

- 1996 Стратифіковані пам'ятки палеоліту в околицях Галича // Археологія. – 1996. – № 3. – С. 86–97.

Ситник О., Богуцький А., Цирек К., Ланчонт М.

- 2004 Палеолітична стоянка Галич I: археологія та геохронологія // Проблеми геоморфології і палеогеографії Українських Карпат і прилеглих територій: Матеріали міжнародного семінару присвяченого 90-річчю від дня народження засновника кафедри геоморфології і палеогеографії професора Петра Цися (30 вересня – 3 жовтня 2004 року). – Львів. – С. 215–237.

Ситник О., Цирек К.

- 2002 Пізньопалеолітична стоянка Галич I (попередні результати досліджень) // Археологія. – № 2. – 2002. – С. 75–84

Ситник О., Цирек К., Коропецький Р., Вжесінська А.

- 2005 Гравецька пам'ятка Галич I // МДАПВ. – Вип. 9. – С. 32–90.

Цись П. М.

- 1962 Геоморфологія УРСР. – Львів. – 224 с.

Черныш А. П.

- 1987 Поздний палеолит Поднестровья, Закарпаття // Археология Прикарпаття, Волыни и Закарпаття (каменный век). – Киев.

- 1987a Эталонная многослойная стоянка Молодова V. Археология // Многослойная палеолитическая стоянка Молодова V. Люди каменного века и окружающая среда. – Москва. – С. 7–93.
- Шищенко П. Г.*
- 1985 Западно-Украинская лесостепная провинция // Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование. – Киев. – С. 75–87.
- Boguckij A., Cyrek K., Konecka-Betlej K., Lanczont M., Madeyska T., Nawrocki J., Sytnyk O.*
- 2001 Palaeolithic loess-site Yezupil on Dnister (Ukraine) – stratigraphy, environment and cultures // *Studia Quaternaria. An interdisciplinary journal on the Quaternary.* – Warszawa. – Vol. 18. – P. 25–47.
- Borziac I.*
- 1994 Paleoliticul si mezoliticul in spatiul dintre Nistru si Prut // *Thraco-Dacico.* – Bucuresti. – Vol. XV, 1–2. – P. 19–41.
- Cyrek K., Sytnyk O.*
- 2002 Paleolit Naddniestrza halickiego // *Studia Geologica Polonica. Czwartorzend Europy Środkowej.* – Część III (pod redakcją T. Madeyskiej). – Kraków. – Voll. 119. – S. 293–312.
- Damblonn F., Haesaerts P., Borziac I., Van Der Plicht J.*
- 1997 Climatic events and upper Palaeolithic chronology in the Dniestr basin: new radiocarbon results from Cosautsi // *Prehistoire Européene.* – № 12. – P. 1–10.
- Djindjian F., Kozłowski J., Otte M.*
- 1999 La paleolithique superieur en Europe. – Paris. – 567 s.
- Kozłowski J. K.*
- 1986 The Gravettian in Central and Eastern Europe. *Advances in World Archeology*, 5. – New-York. – P. 131–200.
- 1992 Le Paléolithique des Carpates occidentals. *Preistoria Alpina*. 28/2. – P. 126–133.
- Kulakovska L., Otte M.*
- 1999 Mejigirzi // *Prehistoire Européene.* – Vol. 13. – P. 149–166.
- Otte V., Noiret P., Chirica V., Borziac I.*
- 1996 *Rythme evolutiv du Gravettien Oriental // The Upper Palaeolithic. XIII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences.* – Forli. – P. 213–226.
- Polanskyj G.*
- 1936 Rekonstruktion der geographischen Verhältnisse des Jungpaläolithikums der podolisch-bessarabischen Prowinz // Відбитка з праці географічної комісії НТШ. 1935. – Вип. 1. – Львів. – С. 4.
- Sytnik A., Boguckij A., Lanczont M., Madeyska T.*
- 1999 Stanowisko górnopaleolityczne Halicz I // *MSROA.* – T. XX. – S. 15–21.
- Sytnik A., Bogucki A., Madeyska T.*
- 1998 Mustierskie stanowisko Jezupil kolo Halicza nad Dniestrem: stratygrafia i kultura // *MSROA.* – T. XIX. – P. 5–15
- Sytnyk O., Boguckij A., Lanczont M.*
- 2007 Mousterian artifacts from the unique Vistulian loess-palaeosol sequence at Kolodiiv (East Carpathian Foreland, Ukraine) // *Geological Quarterly.* – 51 (2). – S. 189–192.
- Studia Geologica Polonica....*
- 2002 Czwartorzend Europy Środkowej. – Cz. III (pod redakcją T. Madeyskiej) – Kraków. – Voll. 119.

PALEOLITHIC SITE YEZUPIL III

The paper is dedicated to results of researches of multilayered Paleolithic site Yezupil III. The site is situated on the place of junction of Dnister and Bystrytsia rivers (Stinka place). It was discovered and excavated in 2006 by O. Sytnyk. Three Paleolithic cultural layers were distinguished on the site. The authors draw to conclusion, that all three layers (at least on the researched territory) were re-deposited during Upper Pleistocene period. This re-deposition, however, was not very large – about 2–3 meters, because micro-flakes, fragments of bones and charcoal were not disturbed. The site is primarily important by presence of exact dating, complete stratigraphy of Upper Pleistocene horizons and numerous collections of flint artifacts.

The most representative cultural layer II, dated back to 27 kyr B. P., was investigated in Middle Dubno soil horizons. It's characterized by Gravettian cultural elements, which belong to local – Molodove or Middle-Dnister Upper Paleolithic traditions (or cultures). Cultural layer I is dated to 24–25 kyr B. P. and layer III – to 52–65 kyr B. P. Correlation of stratigraphic peculiarities of sites Yezupil I–III with series of TL-dating allows to clarify some issues of paleoecological environment of Paleolithic human during Upper Pleistocene.

Results of researches of Yezupil III site, together with data from other sites of this region create a base for general conclusions about chronology, local territorial cultures and influence of environment to development of Paleolithic society. The authors argue that the region was settled firstly during formation of Horohiv soil complex (oxygen-isotopic stage 5 – Yezupil I, layer III; Yezupil II, layer II) and first stages of Wurm I (oxygen-isotopic stage 5b – Yezupil I, layer II; Kolodiiv). Paleolithic industries of the region are different in many aspects: chronological (Mousterian, final-Mousterian, Transitional, Early, Middle and Final stages of Upper Paleolithic), technological (Levalloise, Micoque, prismatic techniques), and cultural (Eastern Micoque, Levalloise, Gravettian, Epi-Gravettian). According to the authors, Paleolithic sites near Yezupil now represent new basic region of archaeological-geological complexes with series of exact dating and stratigraphically marked cultural horizons of Upper Pleistocene.